

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
Τέχνη-Πολιτιστική Κληρονομιά-Αναπτυξιακές Πολιτικές

Διπλωματική Εργασία
«Ιεροί Δελφοί και Σιωπηλή Θήβα: Μνήμη και Ετεροτοπία»

Σοφία Λούλου
Α.Μ. 533091

Επιβλέπων καθηγητής: Χρήστος Μηλιώνης

Λιβαδειά, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Σοφίας Λούλου που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση της συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Ιεροί Δελφοί και Σιωπηλή Θήβα: Μνήμη και Ετεροτοπία»

Σοφία Λούλου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Χρήστος Μηλιώνης

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Στυλιανός Λεκάκης

Λιβαδειά, Ιούνιος 2026

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Χρήστο Μηλιώνη, για τη σταθερή του παρουσία σε κάθε στάδιο της προσπάθειάς μου. Η καθοριστική του συμβουλή, οι ουσιαστικές του επισημάνσεις και η διάθεσή του να μοιραστεί τη γνώση και την εμπειρία του αποτέλεσαν θεμέλιο για την επιτυχή ολοκλήρωση της μελέτης αυτής.

Η αφοσίωσή του στο αντικείμενο, η κριτική του ματιά και ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει την επιστημονική έρευνα με συνέπεια και υπευθυνότητα με ενέπνευσαν να διευρύνω τους ορίζοντές μου και να επιδιώξω το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Η συμβολή του υπήρξε ανεκτίμητη και θα τον ευγνωμονώ ιδιαίτερα για την πολύπλευρη στήριξή του.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία, υπό τον τίτλο «Ιεροί Δελφοί και Σιωπηλή Θήβα: Μνήμη και Ετεροτοπία» αποσκοπεί στο να διερευνήσει τη διαλεκτική σχέση μεταξύ συλλογικής μνήμης και χωρικής ταυτότητας, διαμέσου της φουκωϊκής ετεροτοπίας, και επιχειρώντας μια συγκριτική ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η ιστορική μνήμη εγγράφεται στον χώρο και προσλαμβάνεται από το σύγχρονο τουριστικό βλέμμα. Η ετεροτοπία χρησιμοποιείται εδώ ως ένα ερμηνευτικό «κλειδί»: μας επιτρέπει τη θεώρηση του πώς ένας τόπος μπορεί να λειτουργήσει ως «άλλος» χώρος που προστατεύει και αναδεικνύει τη μνήμη (Δελφοί) ή πώς η απουσία ετεροτοπικών χαρακτηριστικών οδηγεί στη συμβολική σιωπή και την ιστορική αφάνεια ενός κορυφαίου μυθολογικού κέντρου (Θήβα).

Στο κεντρικό σκέλος της εργασίας, αναλύεται το πώς οι Δελφοί συγκροτούν μια ιδανική ετεροτοπία μέσω της χωρικής απομόνωσης και της ετεροχρονίας, ενώ η Θήβα προσεγγίζεται ως μια «μη-ετεροτοπία», όπου η αδιάλειπτη κατοίκηση και η αστική διάχυση καθιστούν το παρελθόν αόρατο και βέβηλο.

Το πρακτικό σκέλος της εργασίας, τέλος, βασίζεται σε πρωτογενή έρευνα πεδίου που διενεργήθηκε με τη χρήση ψηφιακών ερωτηματολογίων και τεχνολογίας Barcode σε ταξιδιωτικά γραφεία και επαγγελματίες του κλάδου. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν σε μεγάλο βαθμό την αρχική θεωρητική υπόθεση: οι Δελφοί παραμένουν ο αδιαφιλονίκητος ιερός προορισμός, ενώ η Θήβα υποβαθμίζεται σε έναν απλό ενδιάμεσο σταθμό ανάπαυσης. Συμπερασματικά, η εργασία αναδεικνύει ότι η ιστορική μνήμη, για να μετουσιωθεί σε βιώσιμη τουριστική αξία, απαιτεί τη δημιουργία μιας σκηνοθετημένης ετερότητας που θα την προστατεύει από τη φθορά της καθημερινής χρηστικότητας.

Λέξεις – Κλειδιά

Ετεροτοπία, Συλλογική Μνήμη, Τουριστική Πρόσληψη, Δελφοί, Θήβα.

Abstract

The present dissertation, titled "Sacred Delphi and Silent Thebes: Memory and Heterotopia", aims to explore the dialectical relationship between collective memory and spatial identity through Foucault's concept of heterotopia, attempting a comparative analysis of how historical memory is inscribed in space and perceived by the contemporary tourist gaze. Heterotopia serves as an interpretive "key": it allows us to consider how a site can function as an "other" space that preserves and highlights memory (Delphi), or how the absence of heterotopic characteristics leads to the symbolic silence and historical invisibility of a major mythological center (Thebes).

In the core framework of the study, Delphi is analyzed as an ideal heterotopia through spatial isolation and heterochrony, while Thebes is approached as a "non-heterotopia," where continuous habitation and urban diffusion render the past invisible and profane.

Finally, the empirical part of the thesis is based on primary field research conducted using digital questionnaires and Barcode technology among travel agencies and tourism professionals. The results of the research largely confirm the initial theoretical hypothesis: Delphi remains the undisputed sacred destination, while Thebes is downgraded to a mere intermediate rest area. In conclusion, the thesis highlights that historical memory, in order to be transformed into sustainable tourist value, requires the creation of a staged alterity that protects it from the attrition of everyday utility.

Keywords

Heterotopia, Collective Memory, Tourist Perception, Delphi, Thebes.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	iv
Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
Κατάλογος Εικόνων.....	viii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	ix
Εισαγωγή.....	1
1. Θεωρώντας το Τοπίο: Ετεροτοπία, Μνήμη και Αναπαράσταση.....	3
1.1 Η έννοια του τόπου.....	3
1.1.1 Το τοπίο ως αφήγηση.....	4
1.2 Η έννοια της Ετεροτοπίας.....	5
1.2.1 Η ελληνική περίπτωση: ετεροτοπία και αρχαιότητα	7
1.2.2 Υπό το πρίσμα του δυτικού βλέμματος	8
1.3 Η Πολιτική της Μνήμης.....	10
1.3.1 Η Ελλάδα ως πεδίο μνήμης.....	11
1.4 Τουριστικές προσλήψεις και αναπαραστάσεις.....	14
1.4.1 Το τουριστικό βλέμμα.....	16
1.4.2 Ορατό και Αόρατο	17
2. Οι Δελφοί.....	19
2.1 Η συγκρότηση του ιερού τοπίου.....	20
2.2 Οι Δελφοί ως ετεροτοπία.....	22
2.3 Οι Δελφοί ως τουριστική αξία	25
3. Η Θήβα	29
3.1 Μεταξύ μύθου και ιστορίας.....	30
3.2 Η Θήβα ως σιωπηλή ετεροτοπία.....	32
3.3 Η Θήβα ως τουριστική απαξία.....	36
4. Από το Ιερό στο Αόρατο: Συγκριτική Ανάλυση και Τεκμηρίωση της Τουριστικής Πρόσληψης.....	39
4.1 Η Χωρική Αντίστιξη: Δελφοί και Θήβα	40
4.2 Εμπειρική Τεκμηρίωση και Ανάλυση της Τουριστικής Διαδρομής.....	43
4.3 Περιορισμοί και Ερευνητικές Προκλήσεις	48
Επίλογος.....	50
Βιβλιογραφία	51
Ελληνική Βιβλιογραφία.....	51
Αγγλική Βιβλιογραφία.....	52
Διαδικτυακές Πηγές	53
Παράρτημα Α: «Ερωτηματολόγιο»	55
Παράρτημα Β: «Φυλλάδιο Διανομής».....	57

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1: Απεικόνιση του Σταθμού Συντάγματος στο μετρό της Αθήνας.	13
Εικόνα 2: Πανοραμική άποψη του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών.....	20
Εικόνα 3: Φωτογραφία μελών του πυρρίχιου χορού να ποζάρουν στο αρχαίο στάδιο των Δελφών, Δελφικές Εορτές, 1930.....	26
Εικόνα 4: Πανοραμική άποψη της Θήβας.	30
Εικόνα 5: Γράφημα γεωγραφικής κατανομής της έδρας των συμμετεχόντων ταξιδιωτικών γραφείων.	44
Εικόνα 6: Γράφημα εθνικότητας πελατών των ταξιδιωτικών γραφείων.	45
Εικόνα 7: Γράφημα συχνότητας δρομολογίων προς τους Δελφούς.	45
Εικόνα 8: Γράφημα συχνότητας στάσης στη Θήβα.	46
Εικόνα 9: Γράφημα σκοπού στάσης στη Θήβα.	46
Εικόνα 10: Γράφημα μέσης διάρκειας στάσης στη Θήβα.	46
Εικόνα 11: Γράφημα σχετικά με την σημαντικότητα της Θήβας.	47
Εικόνα 12: Γράφημα σχετικά με την αύξηση στάσεων στη Θήβα.	47
Εικόνα 13: Γράφημα σχετικά με το κυριότερο εμπόδιο στάσης στη Θήβα.....	48

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΑΠ Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εκκινεί από ένα παράδοξο που χαρακτηρίζει το σύγχρονο ελληνικό τοπίο: την άνιση κατανομή της συμβολικής ισχύος και της τουριστικής ορατότητας ανάμεσα σε τόπους με ανάλογο ιστορικό και μυθολογικό βάθος. Κεντρικός άξονας της διερεύνησης μας θα είναι η σύγκριση των Δελφών και της Θήβας, δύο πόλων που, ενώ μοιράζονται κοινά αφηγηματικά θεμέλια στον αρχαίο κόσμο, σήμερα προσλαμβάνονται με διαμετρικά αντίθετο τρόπο. Από τη μία πλευρά, οι Δελφοί συγκροτούν το πρότυπο του «ιερού» και παγκόσμια αναγνωρίσιμου προορισμού, ενώ από την άλλη, η Θήβα παραμένει μια «σιωπηλή» παρουσία, μια πόλη που συχνά προσπερνάται ως ένας απλός ενδιάμεσος σταθμός.

Για την ερμηνεία αυτού του φαινομένου, επιστρατεύεται η θεωρητική έννοια της ετεροτοπίας του Michel Foucault, η οποία μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε τον χώρο όχι ως μια παθητική γεωγραφία, αλλά ως ένα σύστημα νοημάτων, ορίων και χρονικών συσσωρεύσεων. Μέσω της ετεροτοπίας, εξετάζουμε πώς η μνήμη είτε θωρακίζεται και αναδεικνύεται, είτε διαχέεται και αποδυναμώνεται μέσα στην πεζή καθημερινότητα του αστικού ιστού. Η προσέγγιση αυτή εμπνέεται και συνομιλεί με το έργο του Δημήτρη Πλάντζου (βλ. ειδικά *Το Πρόσφατο Μέλλον*, 2016), το οποίο αποτέλεσε τον κεντρικό άξονα έμπνευσης για την παρούσα εργασία. Υιοθετώντας τη θέση του Πλάντζου για την κλασική αρχαιότητα ως μια μορφή «βιοπολιτικής», διερευνούμε πώς το παρελθόν σκηνοθετείται στο παρόν για να υπηρετήσει ένα συγκεκριμένο όραμα ταυτότητας, καθιστώντας ορισμένους τόπους ορατούς, ενώ άλλους τους καταδικάζει στη συμβολική αφάνεια.

Πιο συγκεκριμένα, η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, τίθενται οι θεωρητικές βάσεις γύρω από την έννοια του τόπου, της ετεροτοπίας και της πολιτικής της μνήμης, αναλύοντας το πώς το «δυτικό βλέμμα» διαμορφώνει τις τουριστικές αναπαραστάσεις. Στο δεύτερο και στο τρίτο κεφάλαιο, αναλύονται διεξοδικά οι δύο περιπτώσεις μελέτης. Οι Δελφοί εξετάζονται ως μια ιδανική ετεροτοπία ιερότητας και ως τουριστικός πόλος, ενώ η Θήβα προσεγγίζεται ως μια περίπτωση «σιωπηλής» ετεροτοπίας που βιώνει την τουριστική απαξία. Στο τέταρτο κεφάλαιο, επιχειρείται η τελική χωρική αντίστιξη των δύο περιοχών, η οποία τεκμηριώνεται εμπειρικά μέσω πρωτογενούς έρευνας. Η χρήση ερωτηματολογίων και η επιτόπια έρευνα πεδίου με σύγχρονα τεχνολογικά

εργαλεία, τέλος, προσφέρουν μια ρεαλιστική αποτύπωση του τρόπου με τον οποίο οι επαγγελματίες του τουρισμού προσλαμβάνουν και διαχειρίζονται τη διαδρομή μεταξύ του «ιερού» και του «αόρατου».

1. Θεωρώντας το Τοπίο: Ετεροτοπία, Μνήμη και Αναπαράσταση

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστεί αρχικά η έννοια του τόπου ως πολιτισμική και συμβολική κατασκευή. Ο τόπος δεν προσεγγίζεται ως ουδέτερο γεωγραφικό δεδομένο, αλλά ως πεδίο νοηματοδότησης, στο οποίο εγγράφονται σχέσεις εξουσίας, μνήμες, αφηγήσεις και ιδεολογικές προβολές. Το τοπίο, συνεπώς, συγκροτείται μέσα από διαδικασίες επιλογής, ερμηνείας και αναπαράστασης που του αποδίδουν πολιτισμικό βάρος.

Η έννοια της ετεροτοπίας, όπως αρχικά διατυπώθηκε από τον Michel Foucault και όπως προσαρμόστηκε στις ιδιαιτερότητες του ελλαδικού χώρου από την Ά. Λεοντή αποτελεί το κύριο πρίσμα για μια επακόλουθη θεώρηση. Μέσα από αυτήν, τα ελληνικά ερείπια μπορούν να ιδωθούν ως ετεροτοπικοί τόποι: χώροι απολύτως πραγματικοί, οι οποίοι όμως συμπυκνώνουν και αναπαριστούν πολλαπλές χρονικότητες, πολιτισμικές προβολές και συμβολικά φορτία: τα αρχαία ερείπια φέρουν το πολιτισμικό βάρος της Ελλάδας, ενώ ταυτόχρονα συγκροτούν την εικόνα της χώρας. Έπειτα, θα εξεταστεί η μνήμη ως εργαλείο συγκρότησης του εθνικού φαντασιακού, όχι ως παθητική ανάκληση, αλλά ως ενεργή διαδικασία επιλογής και ερμηνείας του παρελθόντος στο παρόν. Τέλος, θα αναλυθεί η τουριστική αναπαράσταση του ελλαδικού τοπίου και των ερειπίων ως μηχανισμός επιλογής, ιεράρχησης και αισθητοποίησης του παρελθόντος στον σύγχρονο δημόσιο χώρο, καταδεικνύοντας πώς ο τόπος μετασχηματίζεται σε εικόνα και αφήγημα στο οποίο συμβάλει τόσο ο επισκέπτης όσο και το κράτος.

1.1 Η έννοια του τόπου

Ο τόπος ως έννοια δεν είναι απλά μια γεωγραφική τοποθέτηση ή μια φυσική τοπογραφία¹, αλλά ένα σύνολο από πολιτισμικές πρακτικές, συμβολικές επενδύσεις και ιστορικές διεργασίες. Η νεότερη ανθρωπολογική και χωρική θεωρία έχει απομακρυνθεί από την αντίληψη του χώρου ως ουδέτερο υπόβαθρο της ανθρώπινης δράσης και τον προσεγγίζει

¹ Simmel, G. Ritter, J. Gombrich, E. H. (2004), σελ. 59.

ως δυναμικό πεδίο νοηματοδότησης. Ο τόπος, όπως υποστηρίζει και ο Henri Lefebvre², δεν είναι παθητικός αλλά ενεργητικός και παράγεται μέσω των κοινωνικών πρακτικών και αναπαραστάσεων, κάθε τόπος γεννιέται μέσα από αφηγήσεις, μνήμες, κοινωνικές σχέσεις και μηχανισμούς εξουσίας που του αποδίδουν ταυτότητα και πολιτισμικό βάρος, επομένως δεν αποτελεί μια σταθερά αλλά διαμορφώνεται και αναπλάθεται ανάλογα με τις πρακτικές και τις αφηγήσεις που τον περιβάλλουν. Αυτό έρχεται σε απόλυτη συμφωνία με το έργο του Michel de Certeau, όπου αναφέρει πως ο τόπος είναι ένα συμβολικό αντικείμενο που βιώνεται μέσα από την καθημερινή εμπειρία και φέρει το νόημα που του αποδίδουμε σε κάθε περίπτωση³.

Επομένως, το τοπίο είναι απόλυτα υποκειμενικό, καθώς το βλέμμα που το συγκροτεί είναι κάθε φορά ιστορικά και ιδεολογικά προσδιορισμένο, δεν υπάρχει ως ενότητα αλλά παράγεται ως τέτοια. Σύμφωνα με τον Augé, ο τόπος είναι καθαρά ανθρωπολογικός και δημιουργείται από ατομικές ταυτότητες, μέσα στις οποίες μπορεί να προσδιοριστεί ως προς το χώρο και τον χρόνο⁴. Με λίγα λόγια, ο χώρος γίνεται τόπος μόνο όταν φέρει το βάρος της μνήμης, της ταυτότητας και της κοινωνικής αλήθειας, διαφορετικά παραμένει απλά ένα σημείο διέλευσης χωρίς κανένα συμβολικό βάθος⁵. Υπό αυτή την έννοια, το ελληνικό αρχαιολογικό τοπίο, που μας απασχολεί στην παρούσα εργασία, δεν είναι ουδέτερο αλλά αποτελεί κατεξοχήν χώρο συμβολικής επένδυσης και υποκειμενικού νοήματος. Οι αρχαιολογικοί χώροι δεν είναι παραδείγματα μη-τόπων, καθώς είναι υπέρ-φορτισμένοι με ιστορικά και συμβολικά στοιχεία, όμως κινδυνεύουν, θα μπορούσαμε να πούμε, από ένα είδος χωρικής υπερβολής, καθώς διαθέτουν κλειδωμένες και καθοδηγούμενες ερμηνείες και νοήματα, επομένως ο επισκέπτης – υποκείμενο δεν παράγει πια αλλά μόνο καταναλώνει το αφήγημα.

1.1.1 Το τοπίο ως αφήγηση

Είναι γεγονός πως το τοπίο συγκροτεί μέσα του διάφορες ερμηνείες, κάποιες τις αναδεικνύει και άλλες τις αποσιωπά, αποκτώντας έτσι την αφηγηματική διάσταση που το χαρακτηρίζει, η οποία με την σειρά της περιέχει ιστορικές μνήμες, πολιτισμικές ιεραρχήσεις

² Lefebvre, H. (1991), p. 26-39.

³ De Certeau, M. (1984), p. 117-118.

⁴ Augé, M. (1995), p. 63-78.

⁵ Ibid., p. 77.

και ιδεολογικές προβολές. Το τοπίο λειτουργεί ως ζωντανός φορέας ταυτότητας, ένα σκηνικό όπου παρελθόν και παρόν συναντώνται. Εκεί, η θέαση μετατρέπεται σε ενεργή συμμετοχή, επιβεβαιώνοντας τη θέση του Πλάντζου πως η οπτική εμπειρία δεν ανακαλεί απλώς το παρελθόν ως συνέχεια, αλλά το ενσωματώνει στο παρόν ως μια απόλυτη συγχρονία⁶. Κατά συνέπεια, ο θεατής δεν αντικρίζει απλά έναν τόπο, αλλά ένα δομημένο αφήγημα που του απευθύνεται.

Η κατανόηση του τοπίου ως φορέα αφηγηματικών και συμβολικών σημασιών οδηγεί αναπόφευκτα σε ένα ευρύτερο ερώτημα σχετικά με τη φύση του ίδιου του χώρου. Στο πλαίσιο αυτό, ορισμένοι τόποι αποκτούν ιδιαίτερη συμβολική πυκνότητα, καθώς λειτουργούν ως σημεία συμπύκνωσης διαφορετικών χρονικοτήτων, νοημάτων και αναπαραστάσεων. Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα ιστορικά τοπία δεν είναι απλώς γεωγραφικές τοποθεσίες, αλλά σύνθετες χωρικές κατασκευές που οργανώνουν συγκεκριμένες εμπειρίες θέασης, μνήμης και ταυτότητας. Τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος εμπεριέχουν το πολιτισμικό βάρος που τους έχει αποδοθεί σε κάθε περίπτωση, αποτελώντας ζωντανό τεκμήριο επιβεβαίωσης της συλλογικής ή ακόμα και εθνικής αφήγησης στο τώρα.

Η ανάγκη κατανόησης αυτής της πολυεπίπεδης συγκρότησης του χώρου έχει οδηγήσει σε θεωρητικές προσεγγίσεις που επιχειρούν να ερμηνεύσουν πώς ορισμένοι τόποι λειτουργούν ταυτόχρονα ως πραγματικοί και συμβολικοί, ως χώροι εμπειρίας αλλά και αναπαράστασης. Στο πλαίσιο αυτής της θεωρητικής συζήτησης εντάσσεται και η έννοια της ετεροτοπίας, όπως διατυπώθηκε από τον Michel Foucault, η οποία προσφέρει ένα ιδιαίτερα γόνιμο εργαλείο για την κατανόηση χώρων όπου συνυπάρχουν πολλαπλά επίπεδα νοήματος και διαφορετικές χωρικές και χρονικές λογικές⁷.

1.2 Η έννοια της Ετεροτοπίας

«Ο χώρος μέσα στον οποίο ζούμε είναι φορτισμένος με ποιότητες.»

-Michel Foucault, Of Other Spaces.

⁶ Λουκάκη, Α., Πλάντζος, Δ. (2018), σελ. 100.

⁷ Πλάντζος, Δ. (2014), σελ. 294.

Ο όρος «ετεροτοπία» διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον Michel Foucault στη διάλεξη *Des espaces autres*, το 1967,⁸ για να περιγράψει πραγματικούς τόπους, οι οποίοι λειτουργούν ως αντί-τόποι, όπου μέσα τους αναπαρίστανται, αμφισβητούνται και αναστρέφονται οι πραγματικοί τόποι. Πρόκειται για χώρους, που ακόμα και αν είναι δυνατόν να αποδειχθεί η θέση τους, εκείνοι βρίσκονται έξω από όλους τους χώρους, είναι εντελώς διαφορετικοί και αντανακλούν τους τόπους για τους οποίους κάνουν λόγο, ενώ ταυτόχρονα αντιδιαστέλλονται στις ουτοπίες⁹.

Ο Foucault διακρίνει έξι βασικές αρχές της ετεροτοπίας, οι οποίες εφαρμόζονται σε κάθε ανθρώπινη κοινωνία, όμως διαφοροποιούνται ως προς το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο εντός των οποίων αναπτύσσονται¹⁰. Ως πρώτη αρχή, αναφέρεται η *καθολικότητα* της ετεροτοπίας, εντός των κοινωνιών και διακρίνεται σε δύο βασικούς τύπους: στις *ετεροτοπίες της κρίσης* και τις *ετεροτοπίες της απόκλισης*. Ο πρώτος τύπος, έχει να κάνει με τις προγονικές κοινωνίες και με χώρους αφιερωμένους σε άτομα που βρίσκονται σε καταστάσεις μετάβασης, όπως έφηβοι, έγγειες και ηλικιωμένοι. Ο δεύτερος τύπος αφορά χώρους μέσα στους οποίους τοποθετούνται άτομα με αποκλίνουσα κοινωνική συμπεριφορά, όπως ψυχιατρεία, φυλακές κ.ά. Ως δεύτερη αρχή, εμφανίζεται η *μεταβλητότητα* ενός τόπου, ο οποίος έχει την δυνατότητα να αλλάξει λειτουργία και συμβολική αξία με την πάροδο των χρόνων, όπως για παράδειγμα ένα νεκροταφείο, το οποίο μετακινείται από το εσωτερικό της πόλης στο εξωτερικό, μετατρέποντας έτσι έναν κεντρικό ιερό χώρο σε περιθωριακό. Ως τρίτη αρχή, επισημαίνεται η *συνύπαρξη* ασύμβατων τόπων, όπου η ετεροτοπία έχει την δύναμη να συνενώνει έναν πραγματικό τόπο με πολλούς ετερογενείς και ασύμβατους χώρους, όπως για παράδειγμα το θέατρο και ο κινηματογράφος όπου μέσα στο ίδιο θέαμα προβάλλονται διαφορετικοί τόποι. Τέταρτη αρχή είναι αυτή των *ετεροχρονιών*: ετεροτοπίες που συνδέονται με ρήγματα του χρόνου, με κάποιες από αυτές παγιδεύουν το χρόνο επ' άπειρον (όπως βιβλιοθήκες και μουσεία) και άλλες προσωρινά (όπως εκθέσεις και εκδηλώσεις). Ως πέμπτη αρχή, παρουσιάζεται το σύστημα *ανοίγματος και κλεισίματος*. Με λίγα λόγια, οι ετεροτοπίες δεν είναι ελεύθερα προσβάσιμες, αλλά είναι απομονωμένες από τον πραγματικό κόσμο και αδιαπερατές.

⁸ Πλάντζος, Δ. (2014), σελ. 272.

⁹ Foucault, M. (1986), σελ. 24.

¹⁰ Ibid., σελ. 24.

Τέλος, ως έκτη αρχή, διαμορφώνεται η λειτουργία τους σε σχέση με την υπόλοιπη κοινωνία. Οι ετεροτοπίες μπορούν να δημιουργήσουν έναν χώρο «ψευδαίσθησης» του πραγματικού ή έναν χώρο αντιστάθμισης, ο οποίος είναι «τέλειος» και αυστηρά οργανωμένος, σε σχέση με την ατελή κοινωνία.

1.2.1 Η ελληνική περίπτωση: ετεροτοπία και αρχαιότητα

Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος (1830) συνδέθηκε άμεσα με την ελληνική αρχαιότητα και τα υλικά κατάλοιπα της, καθώς οι ίδιοι οι Έλληνες έβλεπαν τους εαυτούς τους ως συνεχιστές της κλασικής αρχαιότητας, δεδομένου ότι χρησιμοποιούσαν την ίδια γλώσσα και κατοικούσαν στον ίδιο τόπο¹¹. Η αντίληψη αυτή, είχε ως αποτέλεσμα την υπεράσπιση του έθνους έναντι των ξένων διεκδικητών της αρχαιότητας, ενώ ταυτόχρονα εξυπηρετούσε την συγκρότηση μιας ενιαίας εθνικής ταυτότητας που θα έχαιρε σεβασμού από τον δυτικό κόσμο¹². Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, η συμβολή των αρχαιολόγων υπήρξε καθοριστική, καθώς ως υπάλληλοι του κράτους θα έπρεπε όχι μόνο να υποστηρίξουν το παραπάνω εγχείρημα, αλλά και να διαφυλάξουν το πολιτιστικό απόθεμα του νέου ελληνικού κράτους από κινδύνους¹³. Έτσι, το έργο της ανάδειξης των αρχαιοτήτων για λογαριασμό του κράτους, επιδίωκε αφενός να τις εντάξει στο εσωτερικό της εθνικής αφήγησης, συμβάλλοντας στη συγκρότηση μιας συλλογικής ταυτότητας και μιας πολιτισμικής ομοιογένειας μεταξύ των Ελλήνων, και αφετέρου να τις προβάλλει προς το εξωτερικό, με στόχο την κατοχύρωση της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους και την αποτροπή της ιδιοποίησης από ξένες δυνάμεις. Όμως, η διαδικασία αυτή κατέληξε ως διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης ελληνικής ετεροτοπίας με την «φουκοϊκή έννοια»¹⁴ του όρου.

Η Λεοντή, συσχέτισε την Ελλάδα με τον όρο της ετεροτοπίας, χαρακτηρίζοντάς την ως έναν «άλλο» τόπο, που γίνεται αντιληπτός ως κάτι διαφορετικό από αυτό που πραγματικά είναι¹⁵, όπως ακριβώς συμβαίνει με την ελληνική περίπτωση και το δυτικό φαντασιακό. Αρχαιολογικές τοποθεσίες, όπως η Ακρόπολη, οι Δελφοί και η Επίδαυρος, οι οποίες βρίσκονται σε ελληνικό έδαφος, αποτελούνται κυρίως από κλασικά ερείπια, και αυτό και

¹¹ Πετράκος, Β. Χρ. (1987), σελ. 17.

¹² Πλάντζος, Δ. (2016), σελ. 26.

¹³ Ό.π., σελ. 27.

¹⁴ Ό.π., σελ. 27.

¹⁵ Λεοντή, Α. (1998), σελ. 85.

μόνο αρκεί για να καταστούν ετεροτοπίες. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Έλληνες αυτοπροσδιορίζονταν ως κληρονόμοι του αρχαίου κλέους.¹⁶ Αυτή η σύνδεση, σε συνδυασμό με το ρεύμα του νεοκλασικισμού, οδήγησε την αρχαιολογία στην «κάθαρση» χώρων όπως η Ακρόπολη από κάθε μεταγενέστερη προσθήκη.¹⁷ Ως εκ τούτου, η πράξη αυτή εξυπηρετούσε έναν διπλό σκοπό: πρώτον, την εξάλειψη καταλοίπων από περιόδους παρακμής του ελληνικού πολιτισμού και της εθνικής ιστορίας και, δεύτερον, την αποκλειστική ανάδειξη της κλασικής κληρονομιάς ως πυλώνα της εθνικής ταυτότητας και ως μέσο αποκατάστασης της ιδεατής εικόνας του ελληνικού κράτους.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε πως η ελληνική ετεροτοπία δεν είναι απλά ένας ορισμός αλλά μία όψη της πραγματικότητας που συχνά αγνοούμε. Οι παραπάνω δράσεις είχαν έντονο πολιτικό και ιδεολογικό χαρακτήρα, καθώς η Ελλάδα κυριολεκτικά επιστράτευσε την αρχαιολογική κληρονομιά ως μέσο πολιτισμικής διπλωματίας, με άμεσο σκοπό την εδραίωση της στο ευρωπαϊκό φαντασιακό ως θεσμοφύλακας των αξιών του δυτικού πολιτισμού. Αδιαμφισβήτητα, η συλλογική υπερηφάνεια για την κλασική κληρονομιά εργαλειοποιήθηκε στο βωμό του κρατικού μηχανισμού για την παγίωση της εθνικής ταυτότητας και την αναπαράσταση μιας ετεροτοπίας ως ιστορικής αναγκαιότητας. Συνεπώς, η Ελλάδα δεσμεύτηκε απέναντι στον εαυτό της και στους «άλλους», αφενός για την διαφύλαξη της αρχαίας κληρονομιάς που διέθετε, η οποία υπερέβαινε της υλικής της δυνατότητας και επιπλέον την ικανοποίηση του βλέμματος του δυτικού περιηγητή που θα επισκεπτόταν την χώρα για να ικανοποιήσει και να επικυρώσει το ιδεατό φαντασιακό του.

1.2.2 Υπό το πρίσμα του δυτικού βλέμματος

Ο 19^{ος} αιώνας αποτέλεσε σημείο καμπής για την εξέλιξη της διεθνούς περιήγησης. Η παράδοση του “Grand Tour” λειτούργησε ως ένας θεσμοθετημένος κύκλος μορφωτικών περιηγήσεων¹⁸, μια διαβατήρια τελετή απαραίτητη για την κοινωνική και πνευματική συγκρότηση της βρετανικής αριστοκρατίας, η οποία αποσκοπούσε στην πολιτισμική πρόσληψη της κλασικής κληρονομιάς¹⁹. Παράλληλα, η συμβολή του Thomas Cook με τα οργανωμένα πακέτα για όλα τα κοινωνικά στρώματα, έκαναν τα ταξίδια προσβάσιμα για

¹⁶ Χαμηλάκης, Γ. (2007), σελ. 103.

¹⁷ Πλάντζος, Δ. (2016), σελ. 28-29.

¹⁸ Βλάχος, Α. (2015), σελ. 23.

¹⁹ Λεοντή, Α. (1998), σελ. 88-89.

κάθε ξένο περιηγητή. Σε συνδυασμό, με την διενέργεια μεγάλων αρχαιολογικών ανασκαφών, όπως του Schliemann στις Μυκήνες και της Γαλλικής Σχολής στους Δελφούς²⁰, η διάχυση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στον τότε σύγχρονο ευρωπαϊκό κόσμο αυξανόταν με ταχύτατους ρυθμούς.

Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος επιχειρούσε να συγκροτήσει την εθνική του αυτό-εικόνα ενώ ταυτόχρονα απολάμβανε τους καρπούς της διεθνούς προβολής. Στην πραγματικότητα, όμως, υποτασσόταν σε μια διττή σκοπιμότητα του δυτικού βλέμματος: πρώτον, ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός εργαλειοποιούνταν από τη Δύση, προβάλλοντας το κλασικό ιδεώδες ως πρότυπο πνευματικής και αισθητικής ανάπτυξης και δεύτερον, λειτουργούσε ως εργαλείο για την ιδεολογική θεμελίωση της δικής της ταυτότητας. Αυτή η διαδικασία δεν αποτελούσε μια μεμονωμένη περίπτωση, αλλά εντασσόταν σε μια ευρύτερη στρατηγική πολιτισμικής οικειοποίησης. Λόγος γίνεται ουσιαστικά για ένα ιδεατό κατασκεύασμα της Δύσης, η οποία δεν αντικρίζει στα αρχαία ερείπια την πραγματική τους ιστορία, αλλά τα μετατρέπει σε μια εξιδανικευμένη εικόνα που εξυπηρετεί το δικό της γόητρο. Με αυτόν τον τρόπο, η Δύση ιδιοποιείται την κληρονομιά των άλλων λαών και παρουσιάζει τον εαυτό της ως τον μοναδικό νόμιμο θεματοφύλακα του παγκόσμιου πολιτισμού, ενισχύοντας έτσι την κυριαρχία της.²¹

Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους υπό το κυρίαρχο δυτικό βλέμμα δεν περιορίστηκε σε μία παθητική αποδοχή εξιδανικευμένων εξωτερικών προβολών, αλλά λειτούργησε ως μία σύνθετη διαδικασία εσωτερίκευσης. Η Ελλάδα βρέθηκε εγκλωβισμένη σε ένα καθεστώς «κρυπτο-αποικιοκρατίας» (crypto-colonialism)²², όπου η πολιτική της ανεξαρτησία συνοδευόταν από μια βαθιά πολιτισμική εξάρτηση από τα ευρωπαϊκά ιδεώδη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η χώρα διεκδίκησε μια θέση στην ευρωπαϊκή σκηνή μέσα από μια διαδικασία υιοθέτησης δυτικών θεσμών και προτύπων, ενώ παράλληλα αντιμετωπιζόταν από τα κράτη της Δύσης ως περιφερειακή και λιγότερο αναπτυγμένη. Αυτή η πίεση για συμμόρφωση προς το κλασικό πρότυπο, δεν διαμόρφωσε μόνο την επίσημη εικόνα του κράτους προς τα έξω, αλλά και προς τα μέσα, αναγκάζοντας την ελληνική κοινωνία να διαπραγματευτεί την συμμετοχή της στην νεωτερικότητα²³. Συνεπώς,

²⁰ Βλάχος, Α. (2015), σελ. 23.

²¹ Said, E. (1978), p. 233-234.

²² Herzfeld, M. (2002), p. 900-901.

²³ Herzfeld, M. (1998), σελ. 70-71.

η εσωτερική αναπαράσταση της Ελλάδας δεν υπήρξε μια απλή αντανάκλαση της Δύσης, αλλά ένα πεδίο αλληλοντιτιθέμενων στοιχείων ανάμεσα στην επιβεβλημένη ευρωπαϊκή ταυτότητα και τις βιωμένες κοινωνικές πρακτικές που η Δύση αδυνατούσε να συμπεριλάβει.

Η Ελλάδα έπαυσε να αντιμετωπίζεται ως μια σύγχρονη κοινωνία με δική της ιστορική συνέχεια και υποβιβάστηκε σε μια συμβολική «Αρκαδία», δηλαδή σε έναν αποστειρωμένο, ειδυλλιακό χώρο αναχώρησης, όπου η ευρωπαϊκή ελίτ μπορούσε να πενθεί για το χαμένο κλασικό ιδεώδες, αγνοώντας επιδεκτικά την πραγματικότητα των ανθρώπων που κατοικούσαν πάνω στα ερείπια. Τελικά, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να κατοικήσει μέσα στην ίδια της την εξιδανίκευση, με το παγκόσμιο φαντασιακό να την αναγνωρίζει ως τον μόνιμο «κήπο» του ευρωπαϊκού πολιτισμού, συχνά εις βάρος της δικής της αυτόνομης ιστορικής εξέλιξης, όπως εύστοχα διατυπώνει ο Δημήτρης Πλάντζος με μία φράση: «Η χώρα πολεμά τους αντιπάλους της με τα όπλα που οι ίδιοι αντίπαλοι επινόησαν για να την υποτάξουν».²⁴

1.3 Η Πολιτική της Μνήμης

*«Μέχρι τα λιοντάρια να αποκτήσουν τους ιστορικούς τους,
οι ιστορίες του κυνηγού θα δοξάζουν πάντα τον κυνηγό»*

-Αφρικανική παροιμία

Η διερεύνηση της μνήμης, αποτελεί μια δυναμική και ενεργή διαδικασία συγκρότησης νοήματος στο παρόν, ακολουθώντας μια διαδικασία που εμπίπτει στο πεδίο της «πολιτικής μνήμης». Ωστόσο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν κάποιες άλλες βασικές και επιμέρους έννοιες που αφορούν τη μνήμη: η ατομική μνήμη, που χρησιμοποιείται στον καθημερινό αλλά και τον επιστημονικό λόγο για να δηλώσει την διατήρηση ή την ανάκτηση πληροφοριών και εμπειριών του ατόμου ή του αντικειμένου και αντίστοιχα η συλλογική μνήμη, που χρησιμοποιείται συχνά από την κρατική εξουσία, για την διαμόρφωση μιας επίσημης ιστορικής αφήγησης αναφορικά με το συλλογικό παρελθόν.

²⁴ Πλάντζος, Δ. (2016), σελ. 135.

Για να διατηρηθεί ζωντανή και να μεταδοθεί στις επόμενες γενιές, η συλλογική μνήμη απαιτεί συγκεκριμένα σημεία αναφοράς που την καθιστούν ορατή και προσβάσιμη. Αυτή ακριβώς η ανάγκη για τη «στερεοποίηση» του παρελθόντος βρίσκεται στο επίκεντρο της θεωρίας του Γάλλου ιστορικού Pierre Nora, ο οποίος εισήγαγε για πρώτη φορά την έννοια του «τόπου μνήμης» (“lieu de memoir”).²⁵ Οι τόποι στους οποίους αναφέρεται λειτουργούν ως φορείς διαμόρφωσης συλλογικών αφηγήσεων και ταυτόχρονα ως μηχανισμοί διαμόρφωσης «εθνικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων»²⁶. Αναλυτικότερα, οι λεγόμενοι «τόποι μνήμης» σηματοδοτούν το πέρασμα από τη βιωμένη μνήμη, η οποία είναι αυθόρμητη, καθημερινή και ζωντανή μέσα στην κοινωνία, στην επίσημη ιστορία, η οποία είναι αναστοχαστική, ελεγχόμενη και αποστασιοποιημένη. Ουσιαστικά, όταν η κοινωνία σταματά να βιώνει το παρελθόν της οργανικά, αισθάνεται την ανάγκη να το αποθηκεύσει και να το αρχειοθετήσει σε δημόσιους χώρους (π.χ. μουσεία, μνημεία, αρχειοθήκες) ενώ παράλληλα μετατρέπει τις «επινοημένες μνήμες σε αυθεντικές ιστορίες»²⁷, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δημήτρης Πλάντζος.

Συνεπώς, οι κρατικοί μηχανισμοί δεν περιορίζονται μόνο στην ανέγερση μνημείων και την ανάδειξη ιστορικών οροσήμων ως μέσων αναπλήρωσης των συλλογικών απωλειών. Αντιθέτως, ασκούν μια ενεργή πολιτική επιλεκτικής μνήμης, η οποία περιλαμβάνει τη σκόπιμη αποσιώπηση ή τη διαγραφή ιστορικών γεγονότων που κρίνονται ασύμβατα με την εκάστοτε κυρίαρχη αφήγηση, και μάλιστα μπορούσε να ονομαστεί αντίστοιχα ως «πολιτική της λήθης».

1.3.1 Η Ελλάδα ως πεδίο μνήμης

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος δεν λειτουργούν ως απτά αντικείμενα ανάγνωσης μιας ιστορίας, αλλά ως ενεργός παράγοντας διαμόρφωσής στο σήμερα. Υπό αυτό το πρίσμα, η Ελλάδα αποτελεί ένα προνομιακό πεδίο μελέτης, καθώς το εθνικό φαντασιακό της συγκροτήθηκε πάνω σε μια διαρκή αναδιαπραγμάτευση με το κλασικό παρελθόν. Οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μνημεία και τα αρχαία ερείπια δεν αποτελούν απλά ίχνη μιας προηγούμενης εποχής, αλλά αποδεικτικά στοιχεία που

²⁵ Nora, P. (1989), p. 7.

²⁶ Πλάντζος, Δ. (2016), σελ. 86.

²⁷ Ό.π., σελ. 86.

εξυπηρετούν σύγχρονες πρακτικές διαχείρισης, ανάδειξης και ερμηνείας για πολιτιστικούς, τουριστικούς ή ιδεολογικούς σκοπούς. Με αυτόν τον τρόπο το παρελθόν διαμορφώνεται και κατευθύνεται, προβάλλοντας ορισμένες εκδοχές του «τότε» ως κυρίαρχες δίνοντας έμφαση στην σημαντικότητα της ιστορικής μνήμης, αντιθέτως σε άλλες περιπτώσεις αποσιωπάται παραχωρώντας την θέση του στην ιστορική λήθη.

Κατά τον 19ο αιώνα, η διαχείριση της ελληνικής αρχαιολογικής κληρονομιάς βασίστηκε στην «αρχαιολογική κάθαρση», δηλαδή στην εσκεμμένη απομάκρυνση μεταγενέστερων ιστορικών στοιχείων για την ανάδειξη του κλασικού παρελθόντος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε ο βράχος της Ακρόπολης, όπου η κατεδάφιση του Φραγκικού Πύργου το 1874 λειτούργησε ως πράξη ιστορικής λήθης της Φραγκοκρατίας. Έτσι, ο Παρθενώνας μετατράπηκε από ιστορικό τεκμήριο σε μια μονοσήμαντη εικόνα της αρχαιότητας, εξυπηρετώντας αποκλειστικά το κυρίαρχο εθνικό αφήγημα και την ιδέα της αδιάσπαστης συνέχειας.²⁸

Στον αντίποδα, η σύγχρονη διαχείριση επιδιώκει την οργανική ένταξη του παρελθόντος στην καθημερινή εμπειρία της πόλης, μετατρέποντας τον δημόσιο χώρο σε πεδίο οπτικής συνύπαρξης των ιστορικών στρώσεων²⁹. Αυτό αποδεικνύεται από τους σταθμούς του Μετρό της Αθήνας (π.χ. Σύνταγμα, Μοναστηράκι) (*Εικόνα 1*), όπου τα ευρήματα λειτουργούν ως «ζωντανά μουσεία» και εθνικά σύμβολα μπροστά στα μάτια των περαστικών³⁰. Οι αρχαιότητες, παρουσιάζονται επιλεγμένα σε έναν κατασκευασμένο χώρο ως «εθνικά σύμβολα», έτοιμα για προβολή και «χρήση», μπροστά στο ανυπεράσπιστο βλέμμα του περαστικού³¹. Με αυτόν τον τρόπο, το ιστορικό παρελθόν παύει να είναι μια απόμακρη ιδεολογική κατασκευή και επιβάλλεται δυναμικά στο παρόν, αποτελώντας πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης αστικής ταυτότητας.³²

Πέρα από τον υλικό πολιτισμό, οι πρακτικές εσκεμμένης λήθης επεκτάθηκαν και στον συμβολικό έλεγχο του χώρου μέσω των μετονομασιών. Η συστηματική αντικατάσταση τοπωνυμίων σλαβικής, αρβανίτικης ή τουρκικής προέλευσης με αρχαιοπρεπή ελληνικά ονόματα κατά τον 19ο και 20ο αιώνα αποτέλεσε μια προσπάθεια «επιστροφής στις ρίζες»

²⁸ Χαμηλάκης, Γ. (2007), σελ. 114-115.

²⁹ Γιαλούρη, Ε. (2015), σελ. 220.

³⁰ Πλάντζος, Δ. (2017), σελ. 123.

³¹ Μπούνια, Α. Γκαζή, Α. (2012), σελ. 38.

³² Πλάντζος, Δ. (2017), σελ. 122.

του θαυμάσιου κλασικού παρελθόντος³³. Αυτή η διαδικασία λειτούργησε ως εργαλείο ομογενοποίησης, αποκλείοντας το πρόσφατο πολυπολιτισμικό παρελθόν της υπαίθρου και επιβάλλοντας μια γραμμική σύνδεση με την αρχαιότητα, η οποία συχνά αγνοούσε την ιστορική εξέλιξη των τοπικών κοινοτήτων.

Εικόνα 1: Απεικόνιση του Σταθμού Συντάγματος στο μετρό της Αθήνας.
(Πηγή: https://bonflaneur.com/athens_points/stathmos-metro-syntagma/)

Συμπερασματικά, η διαχείριση της υλικής και άυλης κληρονομιάς στην Ελλάδα δεν αποτελεί μια ουδέτερη επιστημονική διαδικασία, αλλά μια συνεχή πολιτική πράξη. Από την μνημειακή και ιδεολογική «κάθαρση» του 19ου αιώνα μέχρι τη βιωματική ενσωμάτωση των αρχαιοτήτων στη σύγχρονη καθημερινότητα, το παρελθόν παραμένει ένα δυναμικό πεδίο όπου η μνήμη και η λήθη, παρελθόν και παρόν βρίσκονται σε διαρκή διαπραγμάτευση. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια προσέγγιση που τροφοδοτεί το εθνικό αφήγημα με επιλεγμένα στοιχεία της κλασικής αρχαιότητας, εξυπηρετώντας αφενός την ανάδειξη του ελληνικού κλασικού πολιτισμού και αφετέρου την ικανότητα του κράτους να τα μετατρέψει σε «θέαμα» προς κατανάλωση. Μέσα στις συνθήκες αυτές, η «τεχνοπολιτική»³⁴ κυριαρχεί: αξιοποιώντας εντυπωσιακές βιτρίνες και αισθητικές παρεμβάσεις φωτισμού με τα μνημεία να μετατρέπονται σε θεαματικά εκθέματα, ενώ ταυτόχρονα η αρχαιολογία περιορίζεται στην ανάδειξη της υλικής τους διάστασης,

³³ Λιάκος, Α. (2007), σελ. 198-200.

³⁴ Πλάντζος, Δ. (2014), σελ. 277.

εξυπηρετώντας περισσότερο την τουριστική και εθνική προβολή παρά την επιστημονική εμβάθυνση. Εξάλλου, η επιλεκτική προβολή ορισμένων ιστορικών περιόδων και η αποσιώπηση άλλων δεν αναδεικνύουν απλώς το τι υπήρξε, αλλά κυρίως το ποιοι επιδιώκουμε να είμαστε σήμερα και σε τι πρόκειται να εξελιχθούμε αύριο.

1.4 Τουριστικές προσλήψεις και αναπαραστάσεις

Στη σύγχρονη συνθήκη της κινητικότητας και της παγκοσμιοποιημένης εμπειρίας, ο τουρισμός δεν συνιστά απλώς μια πρακτική μετακίνησης στον χώρο, αλλά έναν σύνθετο μηχανισμό παραγωγής και κατανάλωσης εικόνων, νοημάτων και εμπειριών³⁵. Οι τόποι δεν προσεγγίζονται ως ουδέτερες γεωγραφικές ενότητες, αλλά ως ήδη νοηματοδοτημένα πεδία, τα οποία συγκροτούνται μέσα από διαδικασίες αναπαράστασης που καθορίζουν τι αξίζει να ιδωθεί, πώς πρέπει να βιωθεί και με ποιον τρόπο αποκτά σημασία³⁶. Στο πλαίσιο αυτό, η τουριστική εμπειρία διαμεσολαβείται από ένα πλέγμα αφηγήσεων, εικόνων και προσδοκιών που προηγούνται της άμεσης επαφής με τον τόπο, οργανώνοντας εκ των προτέρων την πρόσληψή του. Έτσι, οι τουριστικές αναπαραστάσεις δεν αντανακλούν απλώς τον χώρο, αλλά συμβάλλουν ενεργά στη συγκρότησή του, καθιστώντας το αντικείμενο θέασης, ερμηνείας και κατανάλωσης. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, ο χώρος μετασχηματίζεται σε τοπίο εμπειρίας, όπου η υλικότητα, η εικόνα και η σημασία συνυφαίνονται, ανοίγοντας το πεδίο για την εξέταση των τρόπων με τους οποίους το βλέμμα και η επιλεκτική ανάδειξη διαμορφώνουν αυτό που καθίσταται ορατό και αυτό που τελικά μένει στην αφάνεια.

Με βάση τα παραπάνω, αντιλαμβανόμαστε πως ο τουρισμός αναδεικνύεται ως μία από τις βασικές πρακτικές μέσω των οποίων αυτές οι προσλήψεις και αναπαραστάσεις αποκτούν διάσταση. Επομένως, το ερώτημα που προκύπτει, αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι αναπαραστάσεις του τουρισμού αποκτούν υλική εγκυρότητα στο ελληνικό τοπίο. Πώς μετουσιώνεται η εικόνα σε ύλη; Η απάντηση βρίσκεται στη διαμεσολάβηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπου η διαχείριση της περιλαμβάνει την δυνατότητα να ενεργοποιεί αναπαραστάσεις και ταυτόχρονα να προσδίδει ιστορικό βάθος και χωρική

³⁵ Lefebvre, H. (1991), p. 26-39.

³⁶ De Certeau, M. (1984), p. 117-118.

παρουσία. Θεμελιώδης στόχος της πολιτιστικής διαχείρισης και της τουριστικής προβολής είναι η κατασκευή και ανάδειξη της «αυθεντικότητας»³⁷. Η έννοια αυτή λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο ιστορικό χθες και τη σύγχρονη πραγματικότητα, επιδιώκοντας να διαφυλάξει την ιστορική υπόσταση των μνημείων ενάντια στη ροή του χρόνου και τις πιέσεις της αστικής εξέλιξης. Έτσι, για να επιτύχει τον στόχο της χρησιμοποιεί δύο πρακτικές: α) διατηρεί μια επιλεγμένη στιγμή του παρελθόντος αναλλοίωτη, π.χ. την διατήρηση της κλασικής φάσης των μνημείων εις βάρος άλλων περιόδων της ιστορίας και β) αναβιώνει αντίστοιχα μια επιλεγμένη στιγμή, επιφορτίζοντας την με ερμηνείες και δεδομένα που λειτουργούν υπέρ της, όπως π.χ. αναπαραστάσεις του κλασικού παρελθόντος στο παρόν για την επιβολή ορισμένων αφηγήσεων³⁸. Ως αποτέλεσμα, τα μνημεία και τα ιστορικά τεκμήρια μετατρέπονται σε αντικείμενα κατανάλωσης, καθώς η ανάδειξη, η ερμηνεία, η συντήρηση και η αισθητική τους διαμορφώνονται ώστε να ικανοποιούν τις προσδοκίες και τις εσωτερικές φιλοδοξίες του επισκέπτη, με λίγα λόγια παύουν να είναι μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και εξελίσσονται σε ζώνη τουριστικής οικειότητας.

Σύμφωνα με τη θεμελιώδη προσέγγιση του MacCannell, η τουριστική αναπαράσταση αποτελεί μια αναζήτηση της «αυθεντικότητας», η οποία συχνά οδηγεί στη δημιουργία μιας «σκηνοθετημένης κοινωνικότητας»³⁹. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε πως η νεότερη Ελλάδα δεσμεύτηκε να ικανοποιεί εσαεί το βλέμμα του δυτικού περιηγητή αλλά και να εξυπηρετεί την εθνική περηφάνεια του μέσου Έλληνα. Οι τουριστικές αναπαραστάσεις και προσλήψεις της χώρας δεν αποτελούν απλές αντανakλάσεις της πραγματικότητας, αλλά προϊόντα μιας συστηματικής διαδικασίας επιλογής και εξιδανίκευσης. Η διαδικασία αυτή εδράζεται στην ανάγκη για τη δημιουργία μιας συγκροτημένης εθνικής εικόνας, η οποία ταυτόχρονα οφείλει να ανταποκρίνεται στις καταναλωτικές προσδοκίες της διεθνούς αγοράς. Στις ενότητες που ακολουθούν, θα εξεταστούν αναλυτικά οι επιμέρους άξονες αυτής της αναπαραστατικής πρακτικής, εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο η χώρα μετατρέπεται σε ένα αναγνωρίσιμο «τουριστικό σημείο», μέσα από την προβολή συγκεκριμένων ιστορικών περιόδων και την κατασκευή ενός οικείου, πλην όμως στερεοτυπικού, τοπίου.

³⁷ Λεκάκης, Σ., Πάντζου, Ν. (2020), σελ. 449.

³⁸ Ο.π., σελ. 450-451.

³⁹ Μπονάρου, Χ. (2012), σελ. 59-60.

1.4.1 Το τουριστικό βλέμμα

Ο τουρισμός αποτελεί αδιαμφισβήτητη, μια εμπειρία θέασης που για να γίνει κατανοητή στην περίπτωση της Ελλάδας θα πρέπει να προσεγγιστεί διαμέσου του «τουριστικού βλέμματος». Πρόκειται για έναν όρο που διατυπώθηκε αρχικά από τον John Urry, ο οποίος τονίζει πως το βλέμμα δεν είναι μια απλή ματιά χωρίς κανένα εννοιολογικό βάρος αλλά μια καλά δομημένη κοινωνική πρακτική⁴⁰. Οι ξένοι περιηγητές αναζητούν το ασυνήθιστο, εκείνο που θα τους βγάλει από τα δεδομένα της καθημερινότητας τους, εκείνο που θα δίνει νόημα και σκοπό στο ταξίδι τους. Μάλιστα, ο Urry τοποθετεί την αρχή του τουριστικού βλέμματος την ίδια περίπου περίοδο με την διάδοση της φωτογραφίας, που συνέβαλε στην αναπαραγωγή μέσων και εικόνων στους ξένους ταξιδιώτες σε συνδυασμό με την ήδη υπάρχουσα επιθυμία για ταξίδι⁴¹. Οι επικριτές της θεωρίας αυτής εστιάζουν στο τουριστικό βλέμμα ως κάτι το παθητικό, όμως θα ήταν λάθος να υποτιμήσουμε την δράση και την οπτική του ξένου περιηγητή⁴². Σε ένα πρώτο στάδιο, το ταξίδι ως δραστηριότητα έχει να κάνει με την φυσική παρουσία του ατόμου, άρα προϋποθέτει την ενεργό δράση του, καθώς το «βλέμμα» οργανώνει, ρυθμίζει και αδημονεί την συνάντηση με το διαφορετικό ή αλλιώς το «Άλλο»⁴³. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, οι προσδοκίες των τουριστών για τον τόπο επίσκεψης έχουν ήδη διαμορφωθεί σε πολλές περιπτώσεις πριν την άφιξή τους, επομένως το ταξίδι μετατρέπεται άμεσα σε μία ανάγκη επιβεβαίωσης των στερεοτύπων τους, δεδομένου ότι το κάθε υποκείμενο παρατηρεί και ερμηνεύει τα ερεθίσματα βάσει των δικών του κοινωνικών και ψυχολογικών καταβολών. Αναγνωρίζουμε, λοιπόν, πως η διαδικασία αυτή κάθε άλλο παρά παθητική είναι. Αντιθέτως, πρόκειται για μια δυναμική αλληλεπίδραση, όπου οι προσδοκίες των τουριστών διαμορφώνονται τόσο από τις προβαλλόμενες εικόνες όσο και από τις δικές τους εσωτερικευμένες ανάγκες. Πάνω σε αυτό ακριβώς το πλέγμα προσδοκιών, το ίδιο το κράτος αναδιαμορφώνει την ταυτότητά του προκειμένου να ανταποκριθεί στα κυρίαρχα στερεότυπα.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, θα παρατηρήσουμε πως, στην πραγματικότητα, ο τρόπος που κοιτάει ο περιηγητής την Ελλάδα δεν ήταν ποτέ «αθώος» ή τυχαίος, αλλά μια κοινωνικά

⁴⁰ Urry, J. (2002), p. 149-150.

⁴¹ Μπονάρου, Χ. (2012), σελ. 79.

⁴² Ο.π., σελ. 79.

⁴³ Ο.π., σελ. 79-80.

εκπαιδευμένη ματιά που αναζητά επίμονα το ασυνήθιστο και το γραφικό. Αυτό το βλέμμα, λοιπόν, λειτουργεί σαν ένα φίλτρο που επιτρέπει στον επισκέπτη να απομονώνει συγκεκριμένα στοιχεία του τοπίου –όπως έναν αρχαίο ναό ή ένα λευκό σπίτι στο Αιγαίο– και να τα μετατρέπει σε σύμβολα μιας ολόκληρης χώρας.

1.4.2 Ορατό και Αόρατο

Στην μέχρι τώρα πορεία της θεωρητικής μας έρευνας, μιλούσαμε ως επί το πλείστον για τόπους, μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους, οι οποίοι όχι μόνο είναι ορατοί αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις χαίρουν διεθνούς αναγνωσιμότητας. Στο πλαίσιο όμως, των τουριστικών αναπαραστάσεων, η εμπειρία του χώρου δεν συγκροτείται μόνο μέσα από αυτό που καθίσταται ορατό, αλλά και μέσα από όσα αποσιωπώνται ή παραμένουν εκτός του πεδίου θέασης. Η ορατότητα ενός τόπου, απορρέει μέσω σύνθετων πολιτισμικών, κοινωνικών και ιδεολογικών διεργασιών που καθορίζουν τι αξίζει να αναδειχθεί και τι να παραμείνει στο περιθώριο. Οι μηχανισμοί αυτοί συνδέονται άμεσα με τις κυρίαρχες αφηγήσεις, τις πολιτισμικές ιεραρχήσεις και τις προσδοκίες του επισκέπτη, διαμορφώνοντας ένα επιλεκτικό καθεστώς θέασης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το ορατό και το αόρατο δεν αποτελούν απλώς δύο αντίθετες κατηγορίες, αλλά αλληλένδετες διαστάσεις μέσα από τις οποίες συγκροτείται η εμπειρία και η σημασιοδότηση του χώρου.

Ειδικότερα, το πότε και το γιατί ένας τόπος είναι ορατός στο τουριστικό βλέμμα δεν απορρέει από τα εγγενή χαρακτηριστικά του, αλλά συγκροτείται μέσα από διαδικασίες επιλογής και ανάδειξης που σχετίζονται με ευρύτερα πολιτισμικά και ιδεολογικά πλαίσια. Οι αρχαιολογικοί χώροι, για παράδειγμα, δεν αποκτούν όλοι την ίδια προβολή. Αντίθετα, εντάσσονται σε ιεραρχήσεις που καθορίζουν ποιοι θα λειτουργήσουν ως εμβληματικά τοπία μνήμης και ποιοι θα παραμείνουν στην αφάνεια. Ιδανικό παράδειγμα αυτής της δυναμικής, που αποτελεί και τον πυλώνα της έρευνας μας, είναι η περίπτωση των Δελφών και της αρχαίας Θήβας. Ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών συγκροτείται ως ορατό πεδίο στο τομέα του τουρισμού και της αρχαιολογίας, σε αντιδιαστολή με την αρχαία Θήβα, αόρατο σημείο της ιστορίας και για τον επισκέπτη. Η συνθήκη αυτή δεν διαμορφώθηκε τυχαία με την πάροδο του χρόνου, αλλά προέρχεται από ένα σύνολο μηχανισμών που περιλαμβάνουν την επιστημονική ερμηνεία, την κρατική πολιτισμική πολιτική και την τουριστική αξιοποίηση, που από κοινού συγκροτούν ένα επιλεκτικό πεδίο ορατότητας. Εν συντομία,

θα μπορούσαμε να πούμε πως τουρίστας και κράτος λειτουργούν ως σύμμαχοι σε ένα παιχνίδι αμοιβαίας επιβεβαίωσης: ο μεν πρώτος για να θωρακίσει το δυτικό του εγώ, ενώ το δε ελληνικό κράτος για να εξασφαλίσει την πολυπόθητη διεθνή αποδοχή.

Η επιλεκτική συγκρότηση του ορατού και του αόρατου αποκαλύπτει ότι ο χώρος είναι αποτέλεσμα διαδικασιών που καθορίζουν ποιοι τόποι αποκτούν συμβολική αξία και ποιοι όχι. Η διαφοροποίηση αυτή δεν αντανακλά απλώς την ιστορική ή αρχαιολογική σημασία των χώρων, αλλά τη θέση τους μέσα σε ένα ευρύτερο πλέγμα πολιτισμικών αναπαραστάσεων, ιδεολογικών επιλογών και τουριστικών πρακτικών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ορατότητα καθίσταται βασικός μηχανισμός παραγωγής νοήματος, μέσω του οποίου ορισμένοι τόποι συγκροτούνται ως εμβληματικά τοπία μνήμης, ενώ άλλοι παραμένουν σιωπηλοί ή αθέατοι. Η κατανόηση αυτής της διαδικασίας καθίσταται κρίσιμη για την ερμηνεία της σύγχρονης πρόσληψης των αρχαιολογικών χώρων, καθώς επιτρέπει τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο συγκροτείται η πολιτισμική τους σημασία. Στο πλαίσιο αυτό, οι περιπτώσεις που θα μας απασχολήσουν είναι, όπως προαναφέραμε, οι Δελφοί και η Θήβα, ως χαρακτηριστικά δείγματα ανάδειξης των μηχανισμών που καθορίζουν την προώθηση ή την αποσιώπηση ενός τόπου.

2. Οι Δελφοί

Οι Δελφοί είναι ένας τόπος γνωστός σε όλους τόσο για την αρχαιολογική και ιστορική τους διάσταση όσο και για την μοναδική τους τοποθεσία. Πρόκειται για έναν χώρο όπου η ιστορία και ο μύθος συναντούν την σύγχρονη πραγματικότητα, δημιουργώντας στα μάτια μας ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον παράδειγμα μελέτης. Από την αρχαιότητα ήδη, οι Δελφοί υπήρξαν το κέντρο της θρησκευτικής, πολιτικής και πολιτισμικής ζωής της αρχαίας Ελλάδας, με το Μαντείο να καθιστά τον τόπο σημείο αναφοράς για τις αποφάσεις και τις επιδιώξεις των ελληνικών πόλεων. Παράλληλα, η μυθολογία του τόπου – από τον Απόλλωνα και τον Πύθωνα μέχρι τους θρύλους γύρω από την ίδρυση του Μαντείου – διατηρεί ζωντανή την αίσθηση της ετερότητας και του μυστικισμού ακόμα και σήμερα.

Πέρα από την αδιαμφισβήτητη ιστορική και μυθολογική τους βαρύτητα, οι Δελφοί συνιστούν κεντρικό άξονα της παρούσας μελέτης, καθώς λειτουργούν ως πόλος έλξης όχι μόνο για τους επισκέπτες που ενδιαφέρονται για την ιστορική και αρχαιολογική αξία αλλά και για τον μαζικό τουρισμό, αναδεικνύοντας τη δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και τουριστικής ανάπτυξης. Η μελέτη των Δελφών επιτρέπει την κατανόηση του πώς ένας τόπος μπορεί να παραμένει ταυτόχρονα ιστορικά φορτισμένος και ζωντανός, αφού στον ίδιο χώρο συνυπάρχουν στοιχεία φαινομενικά αντίθετα: η αρχαία ιερότητα του μαντείου, η σύγχρονη αρχαιολογική έρευνα και η καθημερινή τουριστική δραστηριότητα. Έτσι, ο επισκέπτης δεν μπαίνει απλώς σε έναν αρχαιολογικό χώρο, αλλά σε μια περιοχή που λειτουργεί με τους δικούς της, ξεχωριστούς κανόνες, καθώς οι μυθολογικές αφηγήσεις, οι αρχαιολογικές μαρτυρίες και η τουριστική αξιοποίηση συνυπάρχουν και αλληλοενισχύονται. Επομένως, θα μπορούσαμε να πούμε με σιγουριά, πως η μελέτη περίπτωσης των Δελφών αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ετεροτοπίας, μνήμης και σύγχρονης τουριστικής ταυτότητας.

Πιο συγκεκριμένα, στο παρόν κεφάλαιο η ανάλυση θα ξεκινήσει με μια σύντομη εκδοχή των ιστορικών δεδομένων και του μυθολογικού υπόβαθρου των Δελφών. Έπειτα, θα μεταβούμε στο κύριο άξονα της έρευνας μας, όπου θα εστιάσουμε στην μελέτη των Δελφών ως ετεροτοπίας τοπίου με την φουκωϊκή έννοια, ήτοι ως ένας τόπος που εκλαμβάνεται σαν «κάτι άλλο» διαφορετικό για τον καθένα από εμάς, ενώ τέλος θα περάσουμε στην ανάλυση της τουριστικής αξίας και των τουριστικών αναπαραστάσεων του τόπου. Κύριος στόχος

μετά το πέρας αυτού του κεφαλαίου, είναι να έχει αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο ο «ιερός τόπος» των Δελφών μετασχηματίζεται σε έναν σύγχρονο ετεροτοπικό θύλακα, όπου η ιστορική μνήμη συναντά και συνδυάζει την τουριστική εμπειρία και κατανάλωση.

Εικόνα 2: Πανοραμική άποψη του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών.
(Πηγή: https://www.travel.gr/arts_and_culture/sto-thaymasto-delfiko-topio/)

2.1 Η συγκρότηση του ιερού τοπίου

Οι Δελφοί, γνωστοί στην αρχαιότητα ως ο "Ομφαλός της Γης", αποτέλεσαν ένα από τα σημαντικότερα θρησκευτικά και πνευματικά κέντρα του ελληνικού κόσμου, εκεί ακριβώς που το φυσικό τοπίο συναντούσε το θείο.

Σύμφωνα με τον μύθο, όλα άρχισαν όταν ο Δίας άφησε δύο αετούς από τις δύο άκρες του σύμπαντος και αυτοί συναντήθηκαν πάνω από τους Δελφούς, πάνω από τις Φαιδριάδες πέτρες, ορίζοντας το σημείο όπου ο Απόλλων θα ίδρυε το Μαντείο αφού νίκησε τον δράκο Πύθωνα⁴⁴. Έτσι, ο Απόλλων με την νίκη αυτή, καθιερώθηκε ως κυρίαρχος θεός των Δελφών, ενώ η άμεση σχέση του με τον κάτω κόσμο τον κατέστησε εκπρόσωπο της

⁴⁴ Ανδρόνικος, Μ. (2009), σελ. 12-13.

μαντικής τέχνης, την οποία εξασκούσε μέσω του Μαντείου και της Πυθίας⁴⁵. Ο θεός μοίραζε χρησμούς με την μορφή της ηλικιωμένης Πυθίας στους προσκυνητές που έφταναν μέχρι το Μαντείο για να κάνουν θυσίες και να μάθουν για το μέλλον τους. Αργότερα μάλιστα, που διαδόθηκε η φήμη του Μαντείου δεν χρειαζόταν πια να ταξιδέψουν ως τους Δελφούς αλλά υπήρχε πρόξενος σε κάθε πόλη, ώστε να μπορούν να συμβουλευτούν το Μαντείο οποιαδήποτε στιγμή⁴⁶. Η ιερότητα αυτή του χώρου οδήγησε στη δημιουργία της Δελφικής Αμφικτιονίας, μιας αρχαιότατης ομοσπονδίας γειτονικών φυλών που ανέλαβαν την προστασία και τη διοίκηση του ιερού, αποτελώντας ένα από τα πρώτα παραδείγματα διεθνούς συνεργασίας στην ιστορία⁴⁷. Παράλληλα, οι Αμφικτύονες ήταν εκείνοι που οργάνωναν τους Πυθικούς Αγώνες, προς τιμήν της νίκης του θεού. Οι οποίοι και αποτελούσαν την δεύτερη σημαντικότερη διοργάνωση της Ελλάδας μετά την Ολυμπία: η αναμέτρηση δεν περιοριζόταν μόνο στη σωματική ρώμη, αλλά περιλάμβανε και μουσικούς αγώνες, αναδεικνύοντας τον Απόλλωνα ως προστάτη των τεχνών και του πνεύματος⁴⁸. Παρά την μυθολογική διάσταση των γεγονότων που προηγήθηκαν, ο Απόλλων κυριάρχησε στο Μαντείο μετατρέποντάς το από έναν τόπο χθόνιας λατρείας σε ένα κέντρο πνευματικού φωτός. Στο πλαίσιο αυτής της νέας τάξης, το «Γνώθι σαυτόν» («Γνώρισε τον εαυτό σου») που χαρακτήριζε στο ναό, έγινε η γέφυρα μεταξύ μύθου και πράξης: ο προσκυνητής δεν επισκεπτόταν τον τόπο για να πάρει χρησμό, αλλά για να αναμετρηθεί με την ίδια του την ύπαρξη για την αναζήτηση της αυτογνωσίας.

Η ιστορική πραγματικότητα των Δελφών ξεκινά περίπου το 1400 π. Χ., όπου εμφανίζεται ως ιερός τόπος της θεάς Γης. Το ιερό αποκτά μορφή κατά τον 8^ο αι. π. Χ. και αρχίζει να ακτινοβολεί σε ολόκληρο τον μεσογειακό κόσμο, ιδιώτες και πόλεις άρχισαν να προσφέρουν πλούσια δώρα, με αποτέλεσμα ο τόπος να αποκτήσει φήμη και πλούτη. Αυτό αποτέλεσε και την αφορμή του λεγόμενου Πρώτου Ιερού Πολέμου (595-586 π. Χ.) ανάμεσα στους Αμφικτύονες και την Κίρρα⁴⁹. Το απόγειο της ακμής του είναι κατά τους Κλασικούς χρόνους (5^ο- 4^ο αι. π.Χ.), αφού την περίοδο εκείνη το Μαντείο λειτουργεί ως ο απόλυτος πολιτικός ρυθμιστής, με τις πόλεις-κράτη να ανταγωνίζονται στις προσφορές τους σε πλούτο και αναθήματα προς τιμήν του τόπου. Παρά το ότι εκείνη την εποχή ακολούθησαν

⁴⁵ Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (χ.χ). <https://delphi.culture.gr/arxaiologikos-xwros/istoria/>

⁴⁶ Πετσάς, Φ. Μ. (2013), σελ. 11-12.

⁴⁷ Ό.π., σελ. 10-11.

⁴⁸ Ό.π., σελ. 14-15.

⁴⁹ Ό.π., σελ. 6-10.

άλλοι τρεις Ιεροί Πόλεμοι, η άνθηση των Δελφών δεν ανακόπηκε, αντιθέτως συνέχισε να αναπτύσσεται ακάθεκτη η ιερή μνημειακότητά του⁵⁰. Ακολουθεί, η Ελληνιστική περίοδος (4^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.), όπου το ιερό διατηρεί το κύρος του αρχικά υπό την προστασία της Αιτωλικής Συμπολιτείας και αργότερα των Ρωμαίων. Η σταδιακή παρακμή ολοκληρώνεται το 381 μ.Χ. με το διάταγμα του Θεοδοσίου Α' και τον τελευταίο χρησμό της Πυθίας που σήμανε το τέλος της λατρείας⁵¹, επιβεβαιώνοντας για μια ακόμα φορά πως η ιστορία του ιερού δεν είναι μόνο θρησκευτική, αλλά βαθιά πολιτική με το Μαντείο ως ρυθμιστή των μεγάλων γεγονότων της αρχαιότητας. Έπειτα από αυτό το γεγονός, ο χώρος βυθίζεται στη σιωπή για αιώνες κάτω από το χωριό Καστρί, μέχρι που το 1892 η Γαλλική Σχολή Αθηνών ξεκίνησε τη «Μεγάλη Ανασκαφή», μετακινώντας ολόκληρο τον οικισμό για να αποκαλύψει το αρχαιολογικό θαύμα που γνωρίζουμε σήμερα. Τέλος, η ιστορία κλείνει με την ένταξη των Δελφών στον κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, αποτελώντας μία από τις πρώτες εγγραφές του ελληνικού καταλόγου, το 1987⁵². Σήμερα, ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών, αποτελεί ένα διαχρονικό σύμβολο ενότητας και πνευματικής ακτινοβολίας όχι μόνο για τον ελλαδικό χώρο αλλά για ολόκληρη την ανθρωπότητα.

2.2 Οι Δελφοί ως ετεροτοπία

Το δελφικό τοπίο δεν αποτελεί απλώς έναν ιστορικό τόπο, αλλά ένα κατεξοχήν παράδειγμα ετεροτοπίας στον ελληνικό χώρο — έναν χώρο, δηλαδή, που λειτουργεί ως ένα «άλλο» σημείο, το οποίο ταυτόχρονα αντανakλά, αμφισβητεί και αναστρέφει τις κοινωνικές και χωρικές συμβάσεις του περιβάλλοντος κόσμου. Μάλιστα, και πολύ χαρακτηριστικά, οι έξι αρχές που ορίζει ο Foucault βρίσκουν πλήρη εφαρμογή στην περίπτωση των Δελφών: από τη λειτουργία του χώρου «ως ομφαλού της γης» έως τη διαχείριση του χρόνου, θα ιχνηλατήσουμε εκείνα τα χαρακτηριστικά που καθιστούν τους Δελφούς έναν χώρο οριακό, όπου το φαντασιακό συναντά το πραγματικό.

Αν και οι Δελφοί διατηρούν αναλλοίωτη την πνευματική τους ακτινοβολία στο πέρασμα των αιώνων, η λειτουργική τους ταυτότητα έχει υποστεί μια ριζική μεταμόρφωση. Στη

⁵⁰ Πετσάς, Φ. Μ. (2013), σελ. 15-16.

⁵¹ Ό.π., σελ. 16-17.

⁵² Λεκάκης, Σ., Πάντζου, Ν. (2020), σελ. 322.

σημερινή εποχή, απέκτησαν διαφορετικό περιεχόμενο σε σχέση με την αρχαιότητα, καθώς ο χώρος δεν αποτελεί πλέον κέντρο της θρησκευτικής και μαντικής λατρείας των Ελλήνων αλλά δείγμα μιας πλούσιας πολιτισμικής κληρονομιάς με μεγάλη αρχαιολογική και ερευνητική αξία. Υπό αυτό το πρίσμα, ο τόπος λειτουργεί ως ένα πολιτισμικό κάτοπτρο, όπως ακριβώς το παράδειγμα του καθρέφτη στο έργο του Foucault⁵³, είναι ένας πραγματικός γεωγραφικός τόπος, ενώ την ίδια στιγμή είναι «έξω» από την κοινωνία.

Στους σύγχρονους Δελφούς μπορούμε να διαπιστώσουμε πως εφαρμόζονται οι έξι αρχές της ετεροτοπίας του Foucault, για τις οποίες έγινε λόγος νωρίτερα στο παρόν κείμενο. Σύμφωνα με την πρώτη αρχή της καθολικότητας, οι ετεροτοπίες αναπτύσσονται σε κάθε κοινωνία και διαχωρίζονται σε ετεροτοπίες της κρίσης και της παρέκκλισης. Θα μπορούσαμε λοιπόν, να υποστηρίξουμε πως ο χώρος των Δελφών λειτουργεί ως μια ετεροτοπία της παρέκκλισης από τον ορθολογικό χρόνο: ο σύγχρονος περιηγητής που επισκέπτεται τους Δελφούς, βρίσκει μια ευκαιρία να «παρεκκλίνει» ή καλύτερα να ξεφύγει, όπως θα λέγαμε σήμερα, από τις νόρμες της παραγωγικότητας και της ρουτίνας της αστικής ζωής. Η συνάντησή του με το τοπίο δεν είναι απλώς μια μορφή τουρισμού αλλά ένα κοσμικό προσκύνημα, είναι η στιγμή που αναζητά την πνευματικότητα και την επαφή με την ιστορία του.

Η δεύτερη αρχή της μεταβολής της λειτουργίας αναφέρει ότι κάθε ετεροτοπία λειτουργεί διαφορετικά σε διαφορετικές κουλτούρες και εποχές- και οι σημερινοί Δελφοί αποτελούν μια ετεροτοπία που έχει αλλάξει λειτουργία ανά τους αιώνες και συνεχίζει να αλλάζει ανάλογα με την διάθεση του υποκειμένου. Πιο συγκεκριμένα, από ιερό τόπος της αρχαιότητας και κέντρο χρησιμοδοσίας μετατράπηκε σε κατεξοχήν αρχαιολογικός χώρος. Κάθε επισκέπτης αναβιώνει είτε τον αρχαίο ιερό τόπο είτε το σημερινό μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς που επικυρώνει την δυτική του ταυτότητα ή έστω την συνέχεια του ελληνικού έθνους.

Η τρίτη αρχή κάνει λόγο για την συνύπαρξη ασύμβατων χώρων, ότι δηλαδή μέσα σε μία ετεροτοπία μπορούν να κυριαρχούν πολλαπλοί και διαφορετικοί μεταξύ τους χώροι. Στην περίπτωση των Δελφών, έχουμε το αρχαίο στάδιο, ο ναός του Απόλλωνα, το θέατρο και άλλα αρχαία κατάλοιπα σε συνύπαρξη. Αυτά συνυπάρχουν ταυτόχρονα με άλλες σύγχρονες υποδομές, όπως το πωλητήριο, το καφέ, τα μονοπάτια, οι πινακίδες και άλλες κατασκευές

⁵³ Βλ. σελ. 4.

του σήμερα. Όλα τα παραπάνω στοιχεία, δημιουργούν μια έννοια διαδρομή μέσα στην οποία συγκυριαρχούν το ιερό, το πολιτιστικό και το τουριστικό στοιχείο, δρώντας ταυτόχρονα και με την ίδια δυναμική.

Σύμφωνα με την τέταρτη αρχή της ετεροχρονίας, οι ετεροτοπικοί χώροι μπορούν να συσσωρεύουν τον χρόνο ως το άπειρο (ως δείγμα αυτής της δυναμικής ο Foucault αναφέρει τις βιβλιοθήκες και τα μουσεία). Στην ίδια κατηγορία, ανήκουν και οι αρχαιολογικοί χώροι, εκεί όπου διαφυλάσσεται η πολιτιστική μας κληρονομιά, γεγονός που τους καθιστά κατεξοχήν ετεροχρονική ετεροτοπία⁵⁴.

Σύμφωνα πάλι με την πέμπτη αρχή (περί πρόσβασης), οι ετεροτοπίες είναι απομονωμένες από τον κόσμο και ταυτόχρονα αδιάβλητες από αυτόν. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε πως οι ετεροτοπίες δεν είναι ελεύθερα προσβάσιμες αλλά απαιτούν ειδικές άδειες ή τελετουργίες – έτσι και στους Δελφούς, όπου για να δει κανείς τις αρχαιότητες χρειάζεται να συμμορφωθεί με το δηλωθέν ωράριο λειτουργίας και να εκδώσει εισιτήριο εισόδου. Οι σύγχρονες αυτές διαδικασίες διαχωρίζουν το ιερό από το αρχαιολογικό και το κοσμικό. Ο επισκέπτης, μετά τον έλεγχο εισόδου, είναι αναγκασμένος να ακολουθήσει συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς που του υπενθυμίζουν συνεχώς πως εισέρχεται σε έναν «άλλο» τόπο.

Τέλος, η έκτη αρχή εστιάζει στη σχέση των ετεροτοπιών με τον υπόλοιπο κόσμο, χωρίζοντάς τις σε χώρους ψευδαίσθησης και χώρους αποζημίωσης. Οι Δελφοί ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία, αφού το δελφικό τοπίο μοιάζει με μια «γη της επαγγελίας», όπου η φύση και το πνεύμα αγκαλιάζονται σε απόλυτη αρμονία. Αυτή η γαλήνια τελειότητα έρχεται σε έντονη αντίθεση με την πεζή πραγματικότητα και την καθημερινότητα. Έτσι, μέσα από τον αρχαιολογικό χώρο και το μουσείο, ο κάθε επισκέπτης, Έλληνας ή ξένος, αναζητά και συναντά μια ιδανική, σχεδόν ονειρική εικόνα της Ελλάδας. Μια εικόνα που μπορεί να λείπει από το σήμερα, αλλά παραμένει εκεί ως ζωντανή, χειροπιαστή απόδειξη πως αυτό το όμορφο παρελθόν υπήρξε πραγματικά.

Συνοψίζοντας, η ανάγνωση των Δελφών μέσα από το πρίσμα της ετεροτοπίας αποκαλύπτει ότι ο χώρος δεν αποτελεί ένα αδρανές κατάλοιπο του παρελθόντος, αλλά έναν ζωντανό «άλλο τόπο» που επαναπροσδιορίζεται διαρκώς. Αυτή ακριβώς η ιδιαιτερότητα των

⁵⁴ Πλάντζος, Δ. (2014), σελ. 294-295.

Δελφών —η ικανότητά τους να λειτουργούν ως μια ετεροχρονική νησίδα τάξης και πνευματικότητας μέσα στον σύγχρονο κόσμο— αποτελεί και τον πυρήνα της ελκυστικότητάς τους. Η μετάβαση, επομένως, από τη θεωρητική ανάλυση της ετεροτοπίας στην εξέταση των Δελφών ως τουριστικού πόλου, είναι νομοτελειακή: η ετεροτοπική φύση του αρχαιολογικού χώρου μετατρέπεται σε μια μοναδική τουριστική αξία. Στην επόμενη ενότητα, θα αναλύσουμε πώς αυτή η σημειολογική υπεροχή μετουσιώνεται σε ένα ισχυρό πολιτιστικό προϊόν, διαμορφώνοντας τη σύγχρονη τουριστική ταυτότητα της περιοχής.

2.3 Οι Δελφοί ως τουριστική αξία

Ως πρώτη πράξη που αποσκοπούσε στην τοποθέτηση των Δελφών στον παγκόσμιο χάρτη του πνευματικού τουρισμού, μπορούμε να αναγνωρίσουμε την απόπειρα του Άγγελου και της Εύας Σικελιανού να αναβιώσουν τις Δελφικές Εορτές το 1927 και το 1930. Αυτή η τελετουργική αναβίωση λειτούργησε ως ο πρώτος οργανωμένος μηχανισμός πολιτισμικής προπαγάνδας για τον ελληνικό τουρισμό. Όπως μάλιστα επισημαίνει η Χατζουλάκη, η διοργάνωση του 1927 και η παράσταση του *Προμηθέα Δεσμώτη* στο αρχαίο θέατρο των Δελφών δημιούργησαν μια ισχυρή δυναμική για την επαναλειτουργία των αρχαίων χώρων θέασης στην Ελλάδα, επιβεβαιώνοντας πως η επαναφορά αυτή δεν είχε μόνο καλλιτεχνικό χαρακτήρα, αλλά εντασσόταν σε μια πρώιμη κρατική προσπάθεια σύνδεσης της κλασικής κληρονομιάς με τη διεθνή τουριστική αγορά, καθιερώνοντας τους Δελφούς ως έναν παγκόσμιο πόλο έλξης πνευματικού τουρισμού⁵⁵.

Παράλληλα, το φωτογραφικό έργο της διάσημης Nelly's (Ελλη Σεραϊδάρη-Σουγιουλτζόγλου), με αναπαραστάσεις οπλιτών (*Εικόνα 3*) και γυμναστικές επιδείξεις ανδρών που έλαβαν χώρα στις δεύτερες Δελφικές Εορτές⁵⁶, βοήθησε στη προβολή στο εξωτερικό και δημιούργησε ένα προηγούμενο για τον τρόπο με τον οποίο το αρχαίο δράμα και το δελφικό τοπίο θα μπορούσαν να «πακεταριστούν» ως μια μοναδική εμπειρία για την παγκόσμια ελίτ. Μάλιστα, ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της συμμετοχής σε αυτό το εγχείρημα μας μαρτυρά πως ο σκοπός πέραν της τουριστικής ανάδειξης, αφορούσε και την

⁵⁵ Hartzoulaki, K. (2019), p. 368.

⁵⁶ Πλάντζος, Δ. (2016), σελ. 110-111.

υπενθύμιση (τόσο στους Έλληνες όσο και στους ξένους) του κλασικού ιδεώδους και της κλασικής ανδρείας των αρχαίων ως μέρος της ελληνικής πνευματικής και πολιτιστικής ταυτότητας⁵⁷. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, οι Δελφοί έπαψαν να είναι αποκλειστικά ένα πεδίο ανασκαφών και άρχισαν να προβάλλονται ως ένας σκηνικό τοπίο, όπου η τέχνη και η ιστορία προσφέρουν ένα θέαμα ικανό να προσελκύσει το διεθνές ενδιαφέρον, θέτοντας τα θεμέλια για τη μετέπειτα τουριστική βιομηχανία της περιοχής.

Εικόνα 3: Φωτογραφία μελών του πυρρίχιου χορού να ποζάρουν στο αρχαίο στάδιο των Δελφών, Δελφικές Εορτές, 1930.

(Πηγή: https://www.europeana.eu/el/item/1316/https_www_searchculture_gr_aggregator_edm_momus_00_0179_3255)

Σήμερα, η επίσκεψη στον Ομφαλό της Γης ισορροπεί ανάμεσα στη μεταφυσική αναζήτηση και την πολιτισμική κατανάλωση. Το τουριστικό μάρκετινγκ υπόσχεται στον επισκέπτη μια ιερή εμπειρία και μια επαφή με το θείο, ενώ η πραγματικότητα της μαζικής προσέλευσης συχνά μετατρέπει το ιερό τοπίο σε ένα αντικείμενο κατανάλωσης. Το λεγόμενο «ήρθα, είδα, φωτογράφισα», δηλαδή η λήψη φωτογραφιών, η αγορά συμβολικών αναμνηστικών και η γρήγορη περιήγηση στον χώρο χρησιμοποιούνται ως απόδειξη των τουριστών ότι υπήρξαν «εκεί» και ταυτόχρονα υποδηλώνουν ότι το ιερό έχει υποκατασταθεί πλέον από το αξιοθέατο. Οι Δελφοί λειτουργούν ως ένα προϊόν-σύμβολο, όπου ο επισκέπτης δεν αναζητά

⁵⁷ Πλάντζος, Δ. (2016), σελ. 111.

απαραίτητα τον χρησμό, αλλά την επιβεβαίωση της δικής του συμμετοχής στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά.

Η πορεία για την ανάδειξη των Δελφών σε παγκόσμιο τουριστικό σύμβολο και ιδανική ετεροτοπία φωτίζεται πληρέστερα μέσα από το έργο της Λουκάκη, που καταδεικνύει ότι οι Δελφοί αποτελούν ένα προνομιακό πεδίο συγκρούσεων αξιών (value conflicts), με την πνευματική και ιερή διάσταση του χώρου να έρχεται αντιμέτωπη με τις πιέσεις της σύγχρονης τουριστικής κατανάλωσης⁵⁸. Αυτή η δυναμική συνδέεται άμεσα με τη συγκρότηση μιας συγκεκριμένης «αισθητικής ταυτότητας» (aesthetic identity), καθώς το ελληνικό κράτος επέβαλε ιστορικά μια αυστηρή χωρική απομόνωση του μνημείου από τη βέβηλη καθημερινότητα —με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη βίαιη μετακίνηση του οικισμού Καστρί— προκειμένου να κατασκευάσει ένα ιδανικό αισθητικό τοπίο αντάξιο των προσδοκιών του δυτικού φαντασιακού⁵⁹. Η θεσμοθετημένη αρμονία μεταξύ των ζωντανών ερειπίων και του φυσικού ανάγλυφου των Φαιδριάδων θωρακίζει την ετεροχρονική αίγλη του χώρου, μετατρέποντας την αισθητική του τελειότητα στον βασικό καταλύτη της υψηλής τουριστικής του αξίας.

Αυτό μας φέρνει αντιμέτωπους με το ζήτημα της αυθεντικότητας στους Δελφούς, το οποίο περιπλέκεται από την ανάγκη για μια καθαρή τουριστική αναπαράσταση. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Boorstin, ο τουρίστας ικανοποιείται με την επινοημένη ψευδαίσθηση περισσότερο από ότι με την αυθεντικότητα ενός ξένου πολιτισμού⁶⁰, καθώς μπορεί ευκολότερα να την οικειοποιηθεί. Έτσι, ο αρχαιολογικός χώρος, με τα αναστηλωμένα μνημεία και τις διαμορφωμένες διαδρομές, παρουσιάζει μια εικόνα παγωμένης τελειότητας που ανταποκρίνεται στο φαντασιακό των τουριστών για την αρχαία Ελλάδα, χωρίς να ενδιαφέρονται για το αν πρόκειται για μια κατασκευή του ελληνικού κράτους ή αν υποβαθμίζεται η ιερότητα του χώρου. Αυτή η επιμελημένη παρουσίαση, αν και απαραίτητη για την προστασία και την ανάδειξη του τόπου, δημιουργεί μια ελεγχόμενη εμπειρία που συχνά αποσιωπά τις μεταγενέστερες ιστορικές περιόδους. Έτσι, η αυθεντικότητα του τοπίου δίνει τη θέση της σε μια σκηνοθετημένη σύνθεση, όπου ο χώρος ερμηνεύεται για να ικανοποιήσει τις προσδοκίες του σύγχρονου βλέμματος, ακριβώς αυτό είναι που κάνει τους Δελφούς τόσο επιτυχημένο τουριστικό προορισμό.

⁵⁸ Loukaki, A. (2008), p. 122-124.

⁵⁹ Ibid., p. 150-154.

⁶⁰ Μπονάρου, Χ. (2012), σελ. 57.

Βέβαια, η τουριστική αξία των Δελφών δεν περιορίζεται εντός των ορίων της αρχαιολογικής περιφράξης, αλλά επεκτείνεται οργανικά στον σύγχρονο οικισμό, ο οποίος λειτουργεί ως ο συμπληρωματικός χώρος υποδοχής της ετεροτοπικής εμπειρίας. Το σύγχρονο χωριό των Δελφών ζει και αναπνέει μέσα από την αναπαράσταση του παρελθόντος, έχοντας διαμορφώσει μια οικονομία που βασίζεται αποκλειστικά στη γειτνίαση με το ιερό. Εδώ, η πολιτισμική κατανάλωση λαμβάνει υλική μορφή: τα καταλύματα, η εστίαση και τα καταστήματα λαϊκής τέχνης λειτουργούν ως προέκταση του αρχαιολογικού χώρου, προσφέροντας στον επισκέπτη μια καθημερινή εκδοχή του δελφικού μύθου⁶¹.

Ωστόσο, η σχέση αυτή είναι αμφίδρομη: ενώ το χωριό παρέχει τις απαραίτητες υποδομές για τη μαζική κατανάλωση του τοπίου, ταυτόχρονα εγκλωβίζεται σε μια μονοθεματική ανάπτυξη. Η τοπική ταυτότητα συχνά θυσιάζεται στον βωμό της τουριστικής ζήτησης, με τον οικισμό να μετατρέπεται σε ένα «λειτουργικό εξάρτημα» του μνημείου. Επομένως, οι σύγχρονοι Δελφοί αποτελούν το χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας κοινότητας που, ενώ βρίσκεται στον 21ο αιώνα, η κοινωνική και οικονομική της επιβίωση εξαρτάται από τη διατήρηση και την εμπορευματοποίηση της αρχαιότητας. Στον αντίποδα αυτής της συνθήκης, ο δρόμος προς τους Δελφούς περνά από μια πόλη που δεν θα μπορούσε να είναι πιο διαφορετική: τη Θήβα.

⁶¹ On Parnassos. (χ.χ.). <https://onparnassos.gr/proorismoi/delfoi/>

3. Η Θήβα

Η Θήβα αποτελεί μια από τις πλέον ιδιόμορφες περιπτώσεις του ελλαδικού χώρου, όπου το βάρος του ονόματός της βρίσκεται σε διαρκή δυσαρμονία με τη σύγχρονη αστική της εικόνα. Πρόκειται για μια πόλη που κατοικείται αδιάλειπτα επί χιλιετίες, γεγονός που οδήγησε σε μια «βίαιη» στρωματογραφία: το ένδοξο παρελθόν δεν περιφράχθηκε σε έναν απομονωμένο ιερό βράχο, όπως στην περίπτωση του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών, αλλά απορρίφθηκε, χτίστηκε και εν τέλει εγκλωβίστηκε κάτω από τον σύγχρονο οικιστικό ιστό. Σήμερα, η Θήβα παρουσιάζεται ως μια τυπική επαρχιακή πόλη, ένας ζωντανός αλλά ταυτόχρονα πεζός οργανισμός, όπου η καθημερινότητα των κατοίκων της εξελίσσεται πάνω από τις θαμμένες μνήμες μιας παλαιάς ηγεμονικής δύναμης, δημιουργώντας ένα τοπίο που στερείται τη μνημειακή θεαματικότητα άλλων ιστορικών κέντρων.

Η επιλογή της Θήβας ως αντικείμενο μελέτης κρίνεται αναγκαία για την ολοκλήρωση της έρευνάς μας, καθώς λειτουργεί ως το απόλυτο αντί-παράδειγμα των Δελφών. Οι Δελφοί μετουσιώθηκαν σε μια ιδανική ετεροτοπία, ενώ η Θήβα επιλέγεται για να καταδείξει πώς η ιστορική συνέχεια μπορεί να οδηγήσει στην πολιτισμική αφάνεια. Εξετάζοντας τη Θήβα, δεν αναλύουμε απλώς μια πόλη, αλλά το φαινόμενο της πολιτισμικής αποσύνδεσης ενός χώρου και την αδυναμία να μετατραπεί σε σύμβολο. Η μελέτη αυτής της περίπτωσης μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τους μηχανισμούς εκείνους που καθιστούν έναν τόπο ανίκανο να συνομιλήσει με το παγκόσμιο τουριστικό φαντασιακό, παρά την τεράστια μυθολογική και ιστορική του προίκα.

Στις ενότητες που ακολουθούν, θα επιχειρηθεί μια συστηματική αποδόμηση της ασημαντότητας της Θήβας. Αρχικά, θα ανατρέξουμε στη μυθολογική και ιστορική της διαδρομή, εξετάζοντας τους παράγοντες που οδήγησαν στην απαξίωση της αρχαιολογικής της εικόνας, ενώ στη συνέχεια θα εστιάσουμε στους λόγους για τους οποίους η πόλη αποτυγχάνει να συγκροτήσει μια ετεροτοπική ταυτότητα. Στη συνέχεια, εφαρμόζοντας το θεωρητικό πλαίσιο του Foucault στην αντίστροφη μορφή του, θα αναλύσουμε τη Θήβα ως «μη-ετεροτοπία», για να καταλήξουμε στη διερεύνηση των παραγόντων που συνθέτουν τη σύγχρονη τουριστική της απαξία και την περιθωριοποίησή της από τον πολιτισμικό χάρτη της χώρας.

Εικόνα 4: Πανοραμική άποψη της Θήβας.

(Πηγή: <https://www.offlinepost.gr/2023/10/12/thiva-mia-polh-anektimihs-mythologkhs-kai-istorikh-axis/>)

3.1 Μεταξύ μύθου και ιστορίας

Η Θήβα κατέχει μια μοναδική πρωτοκαθεδρία στο παγκόσμιο πνευματικό στερέωμα, καθώς αποτέλεσε τη δεξαμενή για μερικά από τα συγκλονιστικότερα δράματα της ανθρωπότητας. Από το αξεδιάλυτο αίνιγμα του Οιδίποδα και την ηθική αντίσταση της Αντιγόνης, μέχρι τη γέννηση του Ηρακλή και τον Διόνυσο, η Θήβα δεν είναι απλώς μια πόλη, αλλά ένας οικουμενικός τόπος συμβόλων. Στη συλλογική συνείδηση της Δύσης, το όνομα «Θήβα» ανακαλεί εικόνες τραγικού μεγαλείου, ηθικών συγκρούσεων και θεϊκών παρεμβάσεων, δημιουργώντας την προσδοκία ενός τοπίου ανάλογης βαρύτητας με εκείνο της Αρχαίας Αθήνας ή των Δελφών⁶².

Η Θήβα δεν αποτελεί απλώς μια ιστορική πόλη, αλλά έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες του αρχαιοελληνικού φαντασιακού ήδη από το 700 π. Χ⁶³. Η μυθολογία της είναι πυκνή και

⁶² Cartledge, P. (2024), p. 20-21.

⁶³ Ibid., p. 21.

πολυεπίπεδη, καλύπτοντας κάθε πτυχή της ανθρώπινης εμπειρίας: από την κοσμογονική γέννηση μέσω του Κάδμου και τη θεϊκή παρέμβαση με τη γέννηση του Διονύσου και του Ηρακλή, μέχρι την απόλυτη τραγωδία του Λαβδακίδειου οίκου⁶⁴. Ο χαμένος σήμερα Θηβαϊκός Κύκλος προσέφερε στην παγκόσμια γραμματεία τα ισχυρότερα αρχέτυπα της τραγικής ποίησης, καθιστώντας το όνομα της πόλης συνώνυμο με τη διερεύνηση των ορίων μεταξύ θείου και ανθρώπινου νόμου⁶⁵. Αυτό το τεράστιο μυθολογικό απόθεμα δημιουργεί την εικόνα μιας πόλης-συμβόλου, η οποία στην αρχαιότητα ανταγωνιζόταν σε πνευματική ακτινοβολία τα μεγαλύτερα ιερά και κέντρα του τότε γνωστού κόσμου.

Στο ιστορικό πεδίο, η Θήβα υπήρξε μια δύναμη που καθόρισε τις τύχες της Ελλάδας, φτάνοντας στην απόλυτη ακμή της κατά την περίοδο της Θηβαϊκής Ηγεμονίας. Η πόλη των Επτά Πυλών υπήρξε ένας ζωντανός οργανισμός που πρωταγωνίστησε στις μεγάλες πολιτικές και στρατιωτικές συγκρούσεις, επιδεικνύοντας μια αξιοσημείωτη ικανότητα επιβίωσης και αναγέννησης και σε αντίθεση με άλλους χώρους που πάγωσαν στον χρόνο, η Θήβα χαρακτηρίζεται από μια αδιάλειπτη ιστορική συνέχεια. Από τη μυκηναϊκή Καδμεία έως τη βυζαντινή ακμή της μεταξουργίας και τη σύγχρονη εποχή, η πόλη παρέμεινε ένας κατοικημένος χώρος, ένας τόπος όπου τα ιστορικά στρώματα συσσωρεύονταν το ένα πάνω στο άλλο, χωρίς τις διακοπές που θα επέτρεπαν τη μουσειακή της απομόνωση⁶⁶.

Η μετάβαση από το άυλο μεγαλείο του μύθου και της ιστορικής αφήγησης στην υλική πραγματικότητα της Θήβας αποκαλύπτει μια βαθιά, χωρική αντίφαση: το παρελθόν της πόλης δεν είναι απόν, αλλά βρίσκεται εγκλωβισμένο, διάσπαρτο και κυριολεκτικά ενσωματωμένο στον σύγχρονο αστικό ιστό. Όπως τεκμηριώνεται μέσα από τους επίσημους πολιτιστικούς περιπάτους του Αρχαιολογικού Μουσείου Θηβών⁶⁷, η αρχαία μνήμη διεκδικεί την παρουσία της μέσα από αποσπασματικά θραύσματα που συναντά κανείς στην καθημερινή περιήγηση της πόλης.

Στην καρδιά της σύγχρονης Θήβας, επάνω στον λόφο της Καδμείας, διατηρούνται τα λείψανα του σπουδαίου Μυκηναϊκού Ανακτόρου (του λεγόμενου "Δωματίου του

⁶⁴ Λυμπέρη, Α. (2014).

⁶⁵ Ο λεγόμενος «Θηβαϊκός Κύκλος» περιλαμβάνει συνολικά τέσσερα επικά ποιήματα, από τα οποία κανένα δεν διασώζεται μέχρι σήμερα. (Cartledge, P. 2024, p. 43.)

⁶⁶ Αραβαντινός, Β. Α. (2010), σελ. 27-30.

⁶⁷ Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών (χ.χ.) Διαθέσιμο στο: <https://www.mthv.gr/el/pera-apo-to-mouseio/peripatos-sti-thiba/>

Θησαυρού" και του "Οίκου του Κάδμου"), υπενθυμίζοντας τη χιλιετή οικιστική συνέχεια. Η περιήγηση αυτή συνεχίζεται με τον ναό του Ισμηνίου Απόλλωνα, έναν από τους σημαντικότερους λατρευτικούς πόλους της αρχαιότητας, τις Ηλέκτρες Πύλες που όριζαν την περίφημη Επτάπυλη οχύρωση, αλλά και τον Φράγκικο Μεσαιωνικό Πύργο του Σαιντ Ομέρ που δεσπόζει στον προαύλιο χώρο του Μουσείου⁶⁸. Ακόμη και η βυζαντινή ιστορία της πόλης εγγράφεται με τρόπο κατακόρυφο: χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η βυζαντινή συνοικία του 11ου-13ου αιώνα, η οποία αποκαλύφθηκε και διατηρείται ορατή στα υπόγεια του Δικαστικού Μεγάρου Θηβών⁶⁹. Αυτή η διάσπαρτη αρχαιολογική υπόσταση αποδεικνύει ότι η Θήβα διαθέτει ένα μνημειώδες υλικό απόθεμα, το οποίο όμως, ακριβώς επειδή στερείται ενός ενιαίου, περίκλειστου αρχαιολογικού πάρκου, βιώνεται από τον επισκέπτη ως μια ασυνεχής και θρυμματισμένη πραγματικότητα, θέτοντας τις βάσεις για τη θεωρητική της προσέγγιση ως μη-ετεροτοπίας.

Μέσα σε αυτό ακριβώς το πλεόνασμα μύθου, ιστορικής διάρκειας αλλά και υλικών καταλοίπων, αρχίζει να διαφαίνεται ένα παράδοξο. Η Θήβα, αν και πλούσια σε άυλο κεφάλαιο, φαίνεται να δυσκολεύεται να μετουσιώσει αυτό το βάρος σε μια διακριτή, ορατή ταυτότητα στο σήμερα. Η αδιάκοπη κατοίκηση, ενώ αποτελεί τεκμήριο ιστορικής ισχύος, λειτουργήσε ταυτόχρονα ως ένας μηχανισμός που καταναλώνει τα υλικά ίχνη της αίγλης της. Προκύπτει έτσι η πρώτη υποψία μιας ιστορικής ειρωνείας: η πόλη που γέννησε τους σημαντικότερους μύθους της Δύσης, μοιάζει σήμερα να παραμένει δέσμια της διάρκειάς της, αδυνατώντας να διεκδικήσει τη θέση που της αναλογεί στο σύγχρονο φαντασιακό των μεγάλων ιστορικών προορισμών.

3.2 Η Θήβα ως σιωπηλή ετεροτοπία

Η κατάταξη της Θήβας στην κατηγορία της «σιωπηλής ετεροτοπίας» δεν αποτελεί μια διαπίστωση ιστορικής ανεπάρκειας αλλά μια διαπίστωση χωρικής και συμβολικής διάχυσης. Η Θήβα αποτυγχάνει να λειτουργήσει ως ετεροτοπία ακριβώς επειδή η ιστορική της υπόσταση δεν κατάφερε να αποσχιστεί από την τρέχουσα κοινωνική πραγματικότητα.

⁶⁸ Επιμελητήριο Βοιωτίας (2017), σελ. 12-13.

⁶⁹ Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών. (χ.χ.). Διαθέσιμο στο: <https://www.mthv.gr/el/pera-apo-to-mouseio/peripatos-sti-thiba/>

αντί να αποτελεί έναν «άλλο τόπο» (l'espace autre)⁷⁰, αποτελεί έναν τόπο-συνέχεια. Στη Θήβα, η απόσταση μεταξύ του ιερού παρελθόντος και του «βέβηλου» παρόντος έχει εκμηδενιστεί, με αποτέλεσμα ο χώρος να μην διαθέτει την απαραίτητη ετερότητα που θα τον καθιστούσε ένα πολιτισμικό καταφύγιο ή ένα κάτοπτρο της κοινωνίας. Η πόλη δεν λειτουργεί ως μια νησίδα εξαιρετικότητας, αλλά ως ένας χώρος όπου η ιστορία έχει καταναλωθεί από τη λειτουργικότητα, στερώντας από τον επισκέπτη την εμπειρία της μετάβασης σε μια άλλη πραγματικότητα. Αυτή η έλλειψη διακριτών ορίων και η απουσία ενός οργανωμένου συμβολικού συστήματος, μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως η Θήβα αποτελεί την άρνηση των φουκοϊκών αρχών, τις οποίες θα αναλύσουμε διεξοδικά, όπως ακριβώς προβήκαμε και για την περίπτωση των Δελφών.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, θα χρησιμοποιήσουμε και πάλι το θεωρητικό οπλοστάσιο του Foucault χωρίς να το επαναλάβουμε, για να επιβεβαιώσουμε την περίπτωση της Θήβας ως «μη- ετεροτοπία», αλλά και για να καταδείξουμε την απουσία των προϋποθέσεων εκείνων που καθιστούν έναν χώρο «άλλο τόπο». Αρχικά, στη Θήβα, παρατηρούμε μια κανονικοποίηση του χώρου, πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με την πρώτη αρχή του Foucault. Η πόλη δεν κατορθώνει να προσφέρει εκείνα τα οριακά σημεία όπου ο επισκέπτης ή ο κάτοικος θα βιώσει μια «άλλη» κατάσταση ύπαρξης. Για παράδειγμα, στους Δελφούς ο χώρος επιβάλλει μια ιερατική παρέκκλιση από την καθημερινότητα, ενώ στη Θήβα ο αρχαιολογικός ιστός έχει πλήρως αφομοιωθεί από την κοσμική λειτουργία. Δεν υπάρχει ιερή παρέκκλιση· υπάρχει μόνο η ομοιογένεια μιας σύγχρονης επαρχιακής πόλης, η οποία καταπνίγει την ετερότητα του παρελθόντος προς όφελος μιας αδιάλειπτης, πεζής κανονικότητας.

Ανακαλώντας τη δεύτερη αρχή, στην περίπτωση της Θήβας, η λειτουργία του χώρου δεν μετουσιώθηκε σε κάτι νέο και συμβολικό, αλλά παραμένει εγκλωβισμένη σε μια χρηστική μονοσημία, άρα δεν μπορεί να αλλάζει λειτουργία ανάλογα με την εποχή και το ιστορικό πλαίσιο της κοινωνίας. Εκεί που η ετεροτοπία θα έπρεπε να επαναπροσδιοριστεί (π.χ. από θρησκευτικό κέντρο σε εθνικό σύμβολο ή τουριστικό προορισμό), η Θήβα παρέμεινε απλώς ένας λειτουργικός οικισμός. Η ιστορία της δεν ανακυκλώθηκε για να παράξει νέα νοήματα, αλλά αντιμετωπίστηκε ως ένα αδρανές εμπόδιο που έπρεπε να υπερκεραστεί για να

⁷⁰ Foucault, M. (1986), σελ. 24.

εξυπηρετηθούν οι ανάγκες της σύγχρονης διαβίωσης. Έτσι, ο χώρος στερείται την ευελιξία της ετεροτοπίας, παραμένοντας δέσμιος μιας αποκλειστικά χρηστικής επιβίωσης.

Στη συνέχεια ο Foucault αναφέρεται στην ικανότητα της ετεροτοπίας να συνενώνει ασύμβατους χώρους. Στη Θήβα, η συνύπαρξη αυτή δεν λειτουργεί ως ένας οργανωμένος μικρόκοσμος, αλλά ως μια χωρική ασυνέχεια. Η σύγχρονη αγορά, οι κατοικίες και τα αποσπασματικά αρχαία ερείπια (όπως η Καδμεία) δεν συνθέτουν ένα ενιαίο πολιτισμικό αφήγημα. Αντί για μια ετεροτοπία που αντανakλά την κοινωνία, η Θήβα λειτουργεί ως ένας «μη-τόπος» (non-place)⁷¹, όπου η ιστορία δεν αποτελεί το κέντρο της χωρικής εμπειρίας. Η πόλη αποτυγχάνει να λειτουργήσει ως κατοπτρική ετεροτοπία, καθώς το είδωλο που επιστρέφει στον κάτοικο ή τον επισκέπτη δεν είναι αυτό του ένδοξου παρελθόντος, αλλά αυτό της σύγχρονης αστικής ζωής.

Η τέταρτη αρχή επίσης αντιστρέφεται ως προς τη συσσώρευση του χρόνου, καθώς η Θήβα παρουσιάζει μια ιδιότυπη «χρονική ισοπέδωση». Στη βιοτική αυτή πόλη, ο χρόνος δεν αποθηκεύεται σε διακριτά στρώματα που μπορεί ο επισκέπτης να περιηγηθεί. Αντίθετα, ο ένας χρόνος καταπατάει τον άλλον. Η αδιάλειπτη κατοίκηση έχει οδηγήσει σε μια κατάσταση όπου το μυκηναϊκό παρελθόν, η βυζαντινή κληρονομιά και η σύγχρονη τσιμεντοδομή συμπίεζονται σε ένα παρόν που στερείται βάθους. Ο χρόνος εδώ δεν είναι «ετεροχρονικός» (frozen time), αλλά αναλώσιμος, καθώς η πόλη αναγκάστηκε να καταστρέψει την υλική της μνήμη για να συνεχίσει να υπάρχει ως ζωντανός οργανισμός.

Ακόμα, η ετεροτοπία προϋποθέτει ένα σύστημα ελεγχόμενης πρόσβασης που τη διαχωρίζει από το περιβάλλον της, γεγονός που μας φέρνει στην πέμπτη αρχή. Στη Θήβα, αυτή η οριοθέτηση καταρρέει. Τα αρχαιολογικά ευρήματα δεν βρίσκονται σε έναν απομονωμένο, ιερό περίβολο, αλλά είναι διάσπαρτα σε οικόπεδα, υπόγεια πολυκατοικιών και δημόσιους δρόμους. Η έλλειψη ενός σαφούς ορίου καθιστά το παρελθόν βέβηλο, καθώς ενσωματώνεται στην πεζή καθημερινότητα της πόλης. Η πρόσβαση στην ιστορία δεν απαιτεί μια τελετουργία εισόδου (εισιτήριο, μύηση), αλλά είναι μια τυχαία και αποσπασματική οπτική επαφή, η οποία αποδυναμώνει τη συμβολική ισχύ του μνημείου.

Τέλος, συμπίπτει άραγε η Θήβα με έναν τόπο τόσο τέλειο που εκθέτει την ατέλεια της πραγματικότητας; Η απάντηση σε αυτό που πρεσβεύει η έκτη αρχή είναι γνωστή, αφού η

⁷¹ Augé, M. (1995), p. 77-78.

πόλη αδυνατεί να προσφέρει αυτή την ουτοπική ψευδαίσθηση. Δεν υπάρχει το ιδεατό τοπίο που συναντάμε στους Δελφούς ή την Ακρόπολη, το οποίο προσφέρει πνευματική ανάταση. Η Θήβα είναι μια πόλη που εκθέτει την ωμή πραγματικότητα της ιστορικής φθοράς και της σύγχρονης αισθητικής υποβάθμισης. Δεν λειτουργεί ως καταφύγιο από το χάος της καθημερινότητας, διότι η ίδια είναι το προϊόν αυτού του χάους, στερούμενη τη δυνατότητα να κατασκευάσει ένα «άλλο» όραμα για τον εαυτό της.

Αυτό το φαινόμενο της συμβολικής σιωπής της Θήβας και η αδυναμία της να λειτουργήσει ως ετεροτοπία συνδέεται στενά με τη θεωρητική προσέγγιση της Λουκάκη για την «αποεδαφοποίηση» (de-territorialisation) και τη «βεβήλωση» (desacralisation) των ιστορικών τόπων⁷². Εξετάζοντας ανάλογες περιπτώσεις σύγκρουσης μεταξύ αρχαιότητας και νεωτερικότητας, όπως η Ελευσίνα, η Λουκάκη επισημαίνει ότι η απουσία έγκαιρων αναστηλωτικών παρεμβάσεων στερεί από τα ερείπια την υλική τους βαρύτητα και την τρισδιάστατη ορατότητά τους, καθιστώντας τα ευάλωτα στην επιθετική επέκταση του σύγχρονου περιβάλλοντος⁷³. Αντίστοιχα, στη Θήβα, αυτό το μοτίβο λαμβάνει υλική μορφή, όπου η έλλειψη ενός αναστηλωμένου, συμπαγούς αρχαιολογικού τοπίου επέτρεψε στον αστικό ιστό να καταβροχθίσει τη μνημειακή ετερότητα της πόλης και έτσι το παρελθόν της Θήβας αποεδαφοποιείται, καθώς τα διάσπαρτα και θαμμένα θραύσματά του στερούνται αξίας για το σύγχρονο τουριστικό βλέμμα.

Καταλήγοντας, η Θήβα αναδεικνύει ένα μοναδικό χωρικό παράδοξο: η πόλη δεν στερείται ιστορικού βάθους, αλλά στερείται ετεροτοπικής ταυτότητας. Η αποτυχία της να λειτουργήσει ως *άλλος τόπος* οφείλεται στην πλήρη αφομοίωση του παρελθόντος από το παρόν, γεγονός που ακυρώνει την αναγκαία συμβολική απόσταση που απαιτεί μια ετεροτοπία. Η Θήβα παραμένει ένας τόπος διάχυτος, όπου η μνήμη δεν απομονώνεται για να λατρευτεί ή να καταναλωθεί, αλλά διαλύεται μέσα στην καθημερινότητα. Με λίγα λόγια, αυτό είναι που μετατρέπει τελικά το πολιτισμικό της πλεόνασμα σε ένα αδρανές κεφάλαιο, θέτοντας τις βάσεις για την τουριστική απαξίωση που θα αναλύσουμε αμέσως μετά.

⁷² Loukaki, A. (2020), p. 279-281.

⁷³ Ibid., p. 299-300.

3.3 Η Θήβα ως τουριστική απαξία

Η διερεύνηση της Θήβας, μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τους μηχανισμούς που οδηγούν στην τουριστική της περιθωριοποίηση. Η έλλειψη χωρικής ετερότητας και η απουσία ενός σαφούς συμβολικού ορίου δεν αποτελούν μόνο θεωρητικά ελλείμματα, αλλά μεταφράζονται στην πράξη ως μια αδυναμία της πόλης να συγκροτήσει ένα ελκυστικό τουριστικό αφήγημα. Έτσι η Θήβα, στερούμενη τη «σκηνοθετημένη αυθεντικότητα», καταλήγει να λειτουργεί ως ένας χώρος χαμηλής πολιτισμικής ορατότητας.

Η τουριστική απαξία της Θήβας πηγάζει πρωτίστως από την αδυναμία της να ικανοποιήσει το σύγχρονο «τουριστικό βλέμμα» (tourist gaze)⁷⁴, το οποίο απαιτεί οπτική επιβεβαίωση της ιστορίας. Σε αντίθεση με άλλους τόπους, όπου η αρχαιότητα επιβάλλεται στον χώρο, στη Θήβα η ιστορία είναι υπόγεια και αποσπασματική. Ο δυνητικός τουρίστας, αναζητώντας την ιερή εμπειρία που υπόσχεται ο μύθος του Οιδίποδα ή του Ηρακλή, έρχεται αντιμέτωπος με ένα σύγχρονο αστικό τοπίο που δεν «σκηνοθετεί» το παρελθόν του. Αυτή η έλλειψη θεαματικότητας απογοητεύει τις προσδοκίες για μια αυθεντική αναπαράσταση, καθιστώντας την πόλη αδιάφορη για τον μαζικό πολιτισμικό τουρισμό.

Αυτό, δεν αποτελεί αποκλειστικά προϊόν της κρατικής ολιγωρίας ή της έλλειψης υποδομών, αλλά συνδέεται και οργανικά με τη χρόνια στάση της ίδιας της τοπικής κοινωνίας απέναντι στο παρελθόν της⁷⁵. Όπως επισημαίνει με διεισδυτικό τρόπο ο Αραβαντινός, η καθημερινή διαχείριση των διάσπαρτων αρχαιολογικών καταλοίπων στον αστικό ιστό ήρθε αντιμέτωπη με μια διάχυτη «αδιαφορία ή εχθρότητα των κατοίκων», η οποία ιστορικά εμπόδισε την οργανική ένταξη των μνημείων στη ζωή της πόλης. Η κρατική μέριμνα για τη διάσωση και ανάδειξη των ερειπίων συχνά καταγγέλλεται από την εγχώρια παραγωγική βάση ως μια «οχληρή, πολυδάπανη και ανωφελής ενασχόληση» που θέτει εμπόδια στην οικιστική και οικονομική ανάπτυξη⁷⁶.

Αυτό το φαινόμενο της κοινωνικής άρνησης με την εικόνα του ερειπίου παράγει άμεσες επιπτώσεις στην τουριστική ελκυστικότητα. Όταν οι ίδιοι οι πολίτες υποβαθμίζουν το αισθητικό περιβάλλον των μνημείων και αρνούνται να τα αντιληφθούν ως ζωντανούς κοινωνικούς κρίκους, ο χώρος εκπέμπει μια εικόνα εγκατάλειψης και αταξίας. Ο επισκέπτης

⁷⁴ Urry, J. (2002), p. 149-150.

⁷⁵ Αραβαντινός, Β. (2014), σελ. 3.

⁷⁶ Ο.π., σελ. 3-4.

που αναζητά μια πνευματική εμπειρία, έρχεται αντιμέτωπος με μια πόλη που απωθεί τη μνημειακή της ταυτότητα προκειμένου να εξυπηρετήσει τις πεζές ανάγκες της καθημερινής διαβίωσης.

Ένας επιπλέον κρίσιμος παράγοντας της τουριστικής απαξίας είναι η μετατροπή της Θήβας σε έναν ενδιάμεσο σταθμό. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η πόλη λειτουργεί μεν ως ένα πέρασμα προς την τουριστική Αράχοβα και τους Δελφούς, χωρίς να καταφέρνει να κρατήσει τον επισκέπτη δε. Αυτό οφείλεται στην έλλειψη μιας οργανωμένης τουριστικής αλυσίδας: η απουσία επαρκών καταλυμάτων, η έλλειψη διαμορφωμένων αρχαιολογικών διαδρομών εντός του αστικού ιστού και η αισθητική ασυνέχεια του κέντρου, αποτρέπουν τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης εμπειρίας. Η Θήβα καταναλώνεται βιαστικά μέσα από το παράθυρο ενός λεωφορείου ή σε ένα συνοικιακό καφέ για στάση, παραμένοντας ένας τόπος που τον προσπερνάς για να φτάσεις κάπου αλλού.

Ακόμα ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τα δεδομένα μας, είναι πως η Θήβα απέτυχε να συνδέσει τον παγκόσμιο μύθο της με τον φυσικό της χώρο. Υπάρχει ένα χάσμα μεταξύ φήμης και τόπου: το όνομα «Θήβα», θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι διεθνώς αναγνωρίσιμο, αλλά η πόλη ως προορισμός δεν εξυπηρετεί το λεγόμενο “branding”⁷⁷. Αυτό συμβαίνει επειδή ο τουρίστας περιμένει να δει μια πόλη γεμάτη μύθους, αλλά αντικρίζει ένα σύγχρονο αστικό περιβάλλον που δεν του δείχνει καθαρά αυτή την ιστορία. Η πολιτισμική κατανάλωση περιορίζεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο, το οποίο όμως λειτουργεί ως μια αρχαιολογική νησίδα μέσα σε μια πόλη που δεν το υποστηρίζει. Τα υπόλοιπα μνημεία της πόλης είναι διάσπαρτα και κρυμμένα ανάμεσα σε πολυκατοικίες, χωρίς σήμανση. Ο επισκέπτης φεύγει με την αίσθηση ότι είδε κάποια εκθέματα, αλλά δεν βίωσε την πόλη, εντείνοντας την αίσθηση της τουριστικής απαξίας.

Το φαινόμενο αυτής της τουριστικής περιθωριοποίησης της Θήβας και η αποτυχία της να συγκροτήσει μια ετεροτοπική ταυτότητα ερμηνεύεται μέσα από τη θεωρητική σύζευξη των θέσεων της Λουκάκη. Η Θήβα αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα των «ζητημάτων ανάπτυξης» (issues of development) και της χωρικής σύγκρουσης ανάμεσα στην ανάγκη μιας ζωντανής, σύγχρονης πόλης να αναπτυχθεί οικονομικά και στην ανάγκη μνημειακής ανάδειξης του παρελθόντος⁷⁸. Στην περίπτωση αυτή, η αδιάλειπτη ιστορική κατοίκηση

⁷⁷ Το λεγόμενο «Branding» είναι η στρατηγική διαδικασία δημιουργίας μιας ταυτότητας για ένα προϊόν ή, στην περίπτωση μας, για ένα ολόκληρο έθνος.

⁷⁸ Loukaki, A. (2004), p. 158-161.

σήμανε την επικράτηση της αστικής πεζότητας, η οποία κυριολεκτικά κατάπιε το αρχαίο τοπίο και εγκλώβισε τις αρχαιότητες στα θεμέλια του τσιμέντου. Όπως υπογραμμίζει η συγγραφέας, όταν το ερείπιο χάνει την οργανική του σχέση με το περιβάλλον και στερείται ενός προστατευμένου «αισθητικού τοπίου», ενώ αποδυναμώνεται αυτόματα η συμβολική του ισχύς⁷⁹. Η Θήβα, θυσιάζοντας την αισθητική της ετερότητα στον βωμό της παραγωγικής της επιβίωσης, αδυνατεί να προσφέρει το αισθητικό αποτέλεσμα που αναζητά ο σύγχρονος περιηγητής, έτσι το τεράστιο μυθολογικό της κεφάλαιο να παραμένει τουριστικά ανενεργό και βουβό.

Συμπερασματικά, η τουριστική απαξία ενισχύεται από το γεγονός ότι η Θήβα είναι μια πόλη που αρνείται να γίνει «έκθεμα». Η λειτουργικότητα της καθημερινής ζωής των κατοίκων (εμπόριο, αγροτική παραγωγή) υπερισχύει της ανάγκης για τουριστική προβολή. Σε αντίθεση με παρόμοιες τουριστικές τοποθεσίες, που είναι απόλυτα εξαρτημένες από το μνημείο, η Θήβα διατηρεί μια αυτόνομη οικονομική ζωή που συχνά βλέπει τις αρχαιότητες ως εμπόδιο στην επέκταση και τη δόμηση. Αυτή η έλλειψη τουριστικής συνείδησης μεταδίδεται στον επισκέπτη, ο οποίος αισθάνεται ξένος σε μια πόλη που δεν έχει σχεδιαστεί για να τον υποδεχτεί, αλλά για να ζήσει τους ανθρώπους της.

⁷⁹ Loukaki, A. (2008), p. 126-128.

4. Από το Ιερό στο Αόρατο: Συγκριτική Ανάλυση και Τεκμηρίωση της Τουριστικής Πρόσληψης

Το τελευταίο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην συγκριτική ανάλυση των Δελφών και της Θήβας. Η επιλογή της παράλληλης αυτής εξέτασης δεν είναι τυχαία, παρά τη χαοτική διαφορά στη σημερινή τους χωρική υπόσταση — ο ένας τόπος λειτουργεί ως ένας αμιγώς οριοθετημένος αρχαιολογικός χώρος, ενώ ο άλλος ως ένας ζωντανός αστικός οργανισμός. Η σύγκριση αυτή κρίνεται απαραίτητη καθώς αναδεικνύει μια βαθιά πολιτισμική αντίφαση: ενώ και οι δύο τοποθεσίες διαθέτουν μνημειώδες ιστορικό βάρος και αποτελούν κέντρα παγκόσμιας μυθολογικής ακτινοβολίας, μόνο η μία κατάφερε να αναγνωριστεί ως παγκόσμιο σύμβολο και τουριστικός προορισμός πρώτης γραμμής.

Πέρα από το κοινό μυθολογικό υπόβαθρο, η σύγκριση των δύο περιοχών αποκτά μια ιδιαίτερη χωρική και οικονομική διάσταση όταν εξεταστεί μέσω του υφιστάμενου οδικού δικτύου. Για τη ροή των επισκεπτών που εκκινεί από τις δύο κύριες πηγές του δείγματός μας —την Αττική και την Εύβοια— η διέλευση έξω από την πόλη της Θήβας δεν αποτελεί απλώς μια επιλογή, αλλά μια φυσική και οικονομική αναγκαιότητα. Το στοιχείο αυτό εντείνει το παράδοξο της έρευνας: η Θήβα βρίσκεται τοποθετημένη στο πιο στρατηγικό γεωγραφικό σημείο της διαδρομής, αποτελώντας ένα υποχρεωτικό πέραςμα για τα τουριστικά λεωφορεία και τους ανεξάρτητους περιηγητές που επιλέγουν το δωρεάν οδικό δίκτυο.

Πιο συγκεκριμένα, θα εξετάσουμε πώς η θεωρητική ετεροτοπία των Δελφών έρχεται σε ρήξη με τη «μη-ετεροτοπική» φύση της Θήβας, και πώς αυτή η διάσταση επηρεάζει την τουριστική τους αξία. Στόχος μας είναι να καταδείξουμε ότι η τουριστική επιτυχία δεν εξαρτάται μόνο από την ιστορική αλήθεια, αλλά από τη δυνατότητα του χώρου να «σκηνοθετήσει» την ετερότητά του. Στο τέλος, η θεωρητική αυτή σύγκριση θα πλαισιωθεί και θα επικυρωθεί από τα αποτελέσματα της εμπειρικής μας έρευνας, παρουσιάζοντας τις τάσεις και τις προσλήψεις του κοινού μέσα από το ερωτηματολόγιο και την διανομή φυλλαδίων που διενεργήθηκε, το οποίο εστιάζει στην περίπτωση της Θήβας ως ενδιάμεσος σταθμός της τουριστικής διαδρομής προς τους Δελφούς.

4.1 Η Χωρική Αντίστιξη: Δελφοί και Θήβα

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία που παρουσιάστηκαν στη παρούσα εργασία, εάν αναλύσουμε την χωρική αντίστιξη των δύο τοποθεσιών, θα εντοπίσουμε μία πρώτη θεμελιώδη διαφορά μεταξύ τους. Η διαφορά αυτή έγκειται στον τρόπο με τον οποίο ο χώρος διαχωρίζεται από το παρελθόν του. Στους Δελφούς, η εφαρμογή της ετεροτοπίας είναι απόλυτη μέσω της χωρικής απομόνωσης: ο αρχαιολογικός χώρος λειτουργεί ως ένα ιερό περίκλειστο που διαχωρίζεται σαφώς από τον υπόλοιπο κόσμο. Αυτό το όριο επιτρέπει τη δημιουργία μιας ετεροχρονίας, όπου ο χρόνος συσσωρεύεται και το παρελθόν παραμένει αλώβητο και ξεκάθαρο. Αντίθετα, στη Θήβα παρατηρούμε μια χωρική διάχυση, δεδομένου ότι πρόκειται για μια πόλη και όχι για έναν αρχαιολογικό χώρο. Κατά συνέπεια, η ιστορία δεν είναι απομονωμένη, αλλά εγκλωβισμένη μέσα στον σύγχρονο αστικό ιστό, καταργώντας κάθε έννοια ετερότητας. Ενώ στους Δελφούς ο επισκέπτης εισέρχεται στην ιστορία, στη Θήβα η ιστορία εισβάλλει τυχαία και αποσπασματικά στην καθημερινότητα (π.χ. ένα ανασκαμμένο οικόπεδο ανάμεσα σε πολυκατοικίες). Αυτή η έλλειψη οριοθέτησης στερεί από τη Θήβα τη δυνατότητα να λειτουργήσει ως ένας «άλλος τόπος» με την φουκοϊκή έννοια, μετατρέποντας το παρελθόν της από ζωντανή εμπειρία σε ένα στατικό και συχνά αόρατο υπόβαθρο.

Η ριζική αυτή ανομοιότητα στη θέαση της ιστορίας αποτυπώνεται ανάγλυφα και στον τρόπο διεξαγωγής του ίδιου του αρχαιολογικού έργου. Ενώ στους Δελφούς η ανασκαφή υπήρξε συστηματική, προγραμματισμένη και απλωμένη οριζόντια στο φυσικό τοπίο, στη Θήβα η αρχαιολογική αποκάλυψη είναι κατακερματισμένη και δέσμια της ιδιωτικής δόμησης⁸⁰. Όπως επισημαίνει ο Αραβαντινός, οι σωστικές ανασκαφές στη Θήβα διεξάγονται αποκλειστικά από «την υπηρεσία και την δράση των Ελλήνων αρχαιολόγων»⁸¹ και επιπρόσθετα «εκ των ενόντων, με έρευνα μόνο των πεδίων των οικοδομών και με αφόρητη πίεση των ιδιοκτητών» για την άμεση αξιοποίηση της γης τους⁸². Αυτή η «βιαστική, μερική και δειγματοληπτική» φύση της έρευνας έχει ως αποτέλεσμα την επισώρευση ενός τεράστιου αρχαιολογικού πλούτου που παραμένει εγκλωβισμένος σε υπόγεια κτιρίων, χωρίς προοπτική ανάδειξης ή ένταξης σε ένα ενιαίο πολιτισμικό δίκτυο⁸³.

⁸⁰ Αραβαντινός, Β. (2014), σελ. 3, 36.

⁸¹ Ο.π., σελ. VIII-IX

⁸² Ο.π., σελ. 36.

⁸³ Ο.π., σελ. 35-36.

Έτσι, ο σύγχρονος επισκέπτης αδυνατεί να προσλάβει την ιστορία όταν αυτή αποκαλύπτεται αποσπασματικά μεταξύ των οικοδομών, προσφέροντας την εικόνα μιας πόλης που αδυνατεί να ανταγωνιστεί τη μνημειακή ορατότητα του δελφικού τοπίου.

Μια ακόμη δομική διαφορά ανάμεσα στους δύο τρόπους εντοπίζεται στη σχέση του μνημείου με το φυσικό περιβάλλον. Στους Δελφούς, το τοπίο δεν αποτελεί απλώς το φόντο, αλλά μια δυναμική προέκταση της ετεροτοπικής εμπειρίας. Οι Φαιδριάδες Πέτρες και ο ελαιώνας της Άμφισσας συνθέτουν μια γεωγραφία που προκαλεί δέος, η οποία προδιαθέτει τον επισκέπτη για τη μετάβαση στο ιερό. Αντίθετα, στη Θήβα, η βίαιη αστικοποίηση έχει αποκόψει την πόλη από το φυσικό της περιβάλλον. Η αρχαιότητα εδώ δεν εντάσσεται στη φύση, αλλά βρίσκεται εγκλωβισμένη σε ένα πεζό, τσιμεντοποιημένο περιβάλλον, όπου η μνημειακότητα πνίγεται από την οπτική της σύγχρονης δόμησης.

Στο ίδιο πλαίσιο, η κοινωνικοοικονομική συγκρότηση των δύο περιοχών αναδεικνύει μια ακόμη αντίθεση. Ο οικισμός των Δελφών λειτουργεί παρασιτικά ως προς τον αρχαιολογικό χώρο, με την τοπική κοινωνία να είναι απόλυτα προσανατολισμένη στην εξυπηρέτηση της ετεροτοπίας. Αυτή η μονοθεματική εξάρτηση εξασφαλίζει τη διατήρηση της τουριστικής εικόνας, αλλά στερεί από τον τόπο την κοινωνική αυθεντικότητα. Στον αντίποδα, η Θήβα παραμένει μια αυτόνομη παραγωγική πόλη με ισχυρή αγροτική και βιομηχανική βάση. Αυτή η οικονομική ανεξαρτησία, ενώ καθιστά την πόλη ζωντανή, ταυτόχρονα την αφήνει αδιάφορη ως προς το παρελθόν της, καθώς η ανασκαφή και η ανάδειξη των αρχαιοτήτων συχνά εκλαμβάνονται ως εμπόδια στην παραγωγική εξέλιξη και την οικιστική επέκταση.

Αν τώρα εξετάσουμε τις τοποθεσίες ως προς την τουριστική τους πρόσληψη, θα ανακαλύψουμε πολύ ενδιαφέρουσες διαφορές. Οι Δελφοί έχουν επιτύχει μια σκηνοθετημένη αυθεντικότητα, όπου το τοπίο, η μυθολογία και η αρχιτεκτονική συνθέτουν ένα ισχυρό πολιτιστικό προϊόν που καταναλώνεται παγκοσμίως. Μάλιστα, θα λέγαμε πως οι Δελφοί κεφαλαιοποιούν την ιερότητα μετατρέποντάς την σε τουριστική αξία, ενώ η ετεροτοπική τους φύση προσφέρει στον ταξιδιώτη την αποζημίωση που αναζητά: μια εμπειρία αρμονίας και πνευματικότητας. Γιατί όμως η Θήβα δεν είναι το ίδιο σημαντική για το σύγχρονο βλέμμα; Πώς μια πόλη με τέτοια κληρονομιά καταλήγει να θεωρείται ασήμαντη ή δευτερεύουσα στον πολιτισμικό χάρτη; Η απάντηση έγκειται στην έλλειψη μνημειακής θεαματικότητας. Ο σύγχρονος επισκέπτης αναζητά την οπτική επιβεβαίωση του *μύθου*, μια εμπειρία που η Θήβα αδυνατεί να προσφέρει με όρους θέασης, σε αντίθεση

με τους Δελφούς. Η απουσία ενός επιβλητικού αρχαιολογικού πάρκου ή ενός συνεκτικού ιστορικού κέντρου δημιουργεί την αίσθηση ενός κενού. Η Θήβα πάσχει από μια σημειολογική ασυνέχεια: ενώ ο μύθος της είναι πανταχού παρών στα βιβλία και στα θέατρα όλου του κόσμου, στον ίδιο τον γεωγραφικό της χώρο είναι απών. Αυτή η αδυναμία του τόπου να μεταφράσει την άυλη κληρονομιά του σε υλική εμπειρία, την οδηγεί στην τουριστική και συμβολική περιθωριοποίηση, καθιστώντας την μια πόλη που, αν και κατέχει τα κλειδιά του δυτικού πολιτισμού, παραμένει μια βουβή παρουσία.

Αυτή η χωρική και συμβολική αντίστιξη ανάμεσα στους Δελφούς και τη Θήβα βρίσκει έναν ιδιότυπο μεθοδολογικό καθρέφτη στην περίπτωση της Ελευσίνας⁸⁴. Η ιδιότυπη αυτή πόλη αποτελεί ένα μοναδικό χωρικό μεταίχμιο, καθώς συμπίπτει ταυτόχρονα και με τα δύο υπό εξέταση μοντέλα της παρούσας εργασίας: μοιράζεται την παγκόσμια αρχαιολογική και ιερή αξία των Δελφών, αλλά ταυτόχρονα φέρει το βιομηχανικό και πεζό αστικό φορτίο της Θήβας. Όπως επισημαίνει η Λουκάκη, η Ελευσίνα υπήρξε προϊόν ενός άτυπου «συμβιβασμού» μεταξύ της κρατικής αρχαιολογικής προστασίας και της επιθετικής καπιταλιστικής ανάπτυξης⁸⁵.

Κλείνοντας τη συγκριτική αυτή υποενότητα, κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμιστεί η ριζική και δομική ανομοιότητα των δύο περιπτώσεων που εξετάστηκαν. Η παράλληλη ανάγνωση των Δελφών και της Θήβας δεν επιχειρεί να εξισώσει δύο όμοιους χώρους, αλλά να αναδείξει πώς δύο διαμετρικά αντίθετα χωρικά μοντέλα που συνδέονται μάλιστα με κάποιους τρόπους μεταξύ τους, διαχειρίζονται το ιστορικό τους βάρος. Η σύγκριση αυτή δεν γίνεται υπό όρους αισθητικής ή αρχαιολογικής ισοτιμίας, αλλά ως μια μελέτη της χωρικής αντίθεσης, μέσα από την οποία εξετάζεται πώς η απομόνωση του ερειπίου παράγει παγκόσμια τουριστική υπεραξία (Δελφοί), ενώ η ενσωμάτωσή του στην πεζή αστική πραγματικότητα οδηγεί στην τουριστική αφάνεια (Θήβα). Αυτή η θεμελιώδης ασύμμετρη φύση των δύο τόπων είναι που καθιστά τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου ακόμα πιο ουσιαστικά και ενδιαφέροντα, αποδεικνύοντας ότι το σύγχρονο τουριστικό βλέμμα επιζητεί την αποκομμένη ετερότητα και δυσκολεύεται να συνομιλήσει με την τραχιά αυθεντικότητα μιας ζωντανής πόλης.

⁸⁴ Βλ. σελ. 35.

⁸⁵ Loukaki, A. (2020), p. 279.

4.2 Εμπειρική Τεκμηρίωση και Ανάλυση της Τουριστικής Διαδρομής

Για την εμπειρική τεκμηρίωση της θεωρητικής μας πρότασης, διενεργήθηκε έρευνα μέσω ερωτηματολογίου προς τουριστικά γραφεία που δραστηριοποιούνται στη διαδρομή για τους Δελφούς. Η επιλογή του συγκεκριμένου δείγματος, έγινε με γνώμονα ότι οι διοργανωτές ταξιδιών αποτελούν τους κύριους διαμορφωτές της τουριστικής ροής και, συνεπώς, οι απαντήσεις τους αναδεικνύουν την πραγματική τουριστική αξία ή απαξία ενός προορισμού στην πράξη. Η παρούσα έρευνα σχεδιάστηκε με σκοπό τη διερεύνηση της θέσης που κατέχει η Θήβα στο σύγχρονο τουριστικό δίκτυο, λειτουργώντας ως ο αθέατος κρίκος στη δημοφιλή διαδρομή προς τους Δελφούς. Κύριος στόχος, ήταν να αποτυπωθεί η στρατηγική σημασία των ενδιάμεσων στάσεων και να εντοπιστούν οι λόγοι για τους οποίους η Θήβα αδυνατεί να μετουσιώσει το ιστορικό της βάρος σε αυτόνομη τουριστική αξία. Μέσα από τη συλλογή δεδομένων, η έρευνα επιδιώκει να αναδείξει τη σύγκρουση μεταξύ της θεωρητικής ιστορικής σπουδαιότητας και της πρακτικής τουριστικής απαξίωσης, επιβεβαιώνοντας ή διαψεύδοντας τη θέση της πόλης ως μιας «μη-ετεροτοπίας» που καταναλώνεται επιδερμικά.

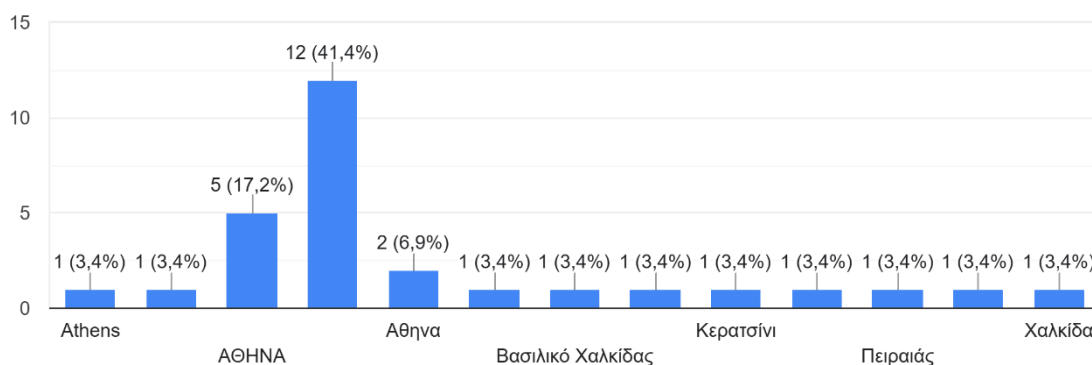
Αναλυτικότερα, η συλλογή των δεδομένων υλοποιήθηκε μέσα από μια συγκροτημένη διαδικασία δύο σταδίων, με στόχο τη μέγιστη δυνατή κάλυψη του δείγματος. Σε πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκε ψηφιακή διανομή του ερωτηματολογίου (βλ. Παράρτημα Α), μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας σε ένα ευρύ δίκτυο ταξιδιωτικών γραφείων σε Αττική και Εύβοια που διοργανώνουν εκδρομές στην περιοχή. Το στάδιο αυτό στόχευε στην επίσημη καταγραφή των απόψεων των διοικητικών στελεχών και των οργανωτών των τουριστικών πακέτων. Σε δεύτερο στάδιο, η έρευνα μεταφέρθηκε στο πεδίο, με φυσική παρουσία στον αρχαιολογικό χώρο των Δελφών. Εκεί, πραγματοποιήθηκε διά ζώσης προσέγγιση των επαγγελματιών (οδηγών και συνοδών), μοιράζοντας συνολικά 16 αντίτυπα την ώρα της αναμονής ή της αποβίβασης των γκρουπ. Για τη διευκόλυνση της διαδικασίας κάτω από συνθήκες πίεσης χρόνου, χρησιμοποιήθηκε τεχνολογία Barcode/QR Code (βλ. Παράρτημα Β), η οποία επέτρεπε στους συμμετέχοντες να σκανάρουν και να συμπληρώνουν το ερωτηματολόγιο άμεσα από τις κινητές τους συσκευές. Αυτή η συνδυαστική μέθοδος επέτρεψε την καταγραφή της τουριστικής πραγματικότητας τόσο από τη διοικητική σκοπιά των γραφείων όσο και από την εμπειρική σκοπιά των ανθρώπων που υλοποιούν τη διαδρομή καθημερινά.

Στο πλαίσιο της στατιστικής επεξεργασίας των 31 απαντήσεων που συλλέχθηκαν, ξετυλίγεται μια ολοκληρωμένη εικόνα της τουριστικής πραγματικότητας, μετατρέποντας τις θεωρητικές παραδοχές περί «μη-ετεροτοπίας» της Θήβας σε μετρήσιμα μεγέθη.

Στο «Μέρος Α» με τα γενικά στοιχεία του ερωτηματολογίου, η γεωγραφική κατανομή του δείγματος διαμορφώθηκε με το 79,1% των γραφείων να εδρεύει στην Αττική, το 13,6% την Εύβοια και μεμονωμένες περιπτώσεις καταγράφηκαν από τη Θεσσαλονίκη (3,4%) και τη Λιβαδειά (3,4%), ενώ ένα ελάχιστο ποσοστό (2 συμμετοχές) επέλεξε να μην δηλώσει έδρα (Εικόνα 5). Σε ότι αφορά τον κύριο όγκο πελατών το 54,8% των γραφείων διαχειρίζεται κυρίως αλλοδαπούς τουρίστες, ενώ το 45,2% απευθύνεται σε Έλληνες (Εικόνα 6). Η υπεροχή του αλλοδαπού στοιχείου ενισχύει τη θέση ότι η Θήβα «αποσιωπάται» τόσο από το ελληνικό όσο και από το διεθνές αφήγημα, καθώς ο ξένος επισκέπτης κατευθύνεται στοχευμένα προς την «καθαρή» ετεροτοπία των Δελφών. Στα δεδομένα για τη συχνότητα, το 51,6% των γραφείων εκτελεί 1-4 δρομολόγια μηνιαίως και ένα 35,5% εκτελεί 5-10 δρομολόγια μηνιαίως (Εικόνα 7) γεγονός που υποδηλώνει μια σταθερή αλλά όχι καθημερινή επαφή με τη διαδρομή, η οποία ωστόσο αρκεί για να παγιώσει την εικόνα της Θήβας ως ενός απλού περάσματος.

Έδρα Ταξιδιωτικού Γραφείου

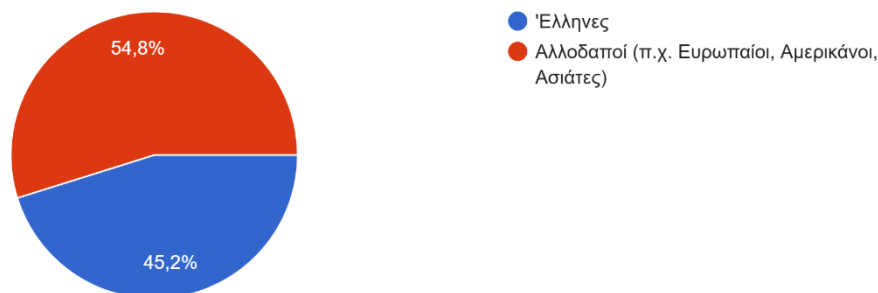
29 απαντήσεις

Εικόνα 5: Γράφημα γεωγραφικής κατανομής της έδρας των συμμετεχόντων ταξιδιωτικών γραφείων.

Κύριος όγκος πελατών:

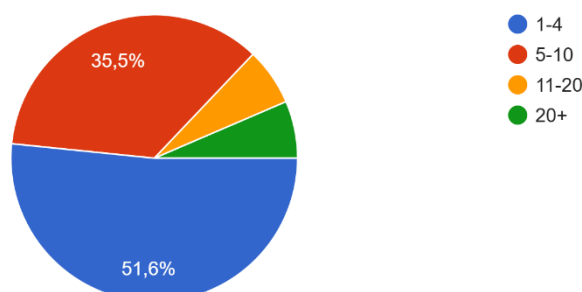
31 απαντήσεις

Εικόνα 6: Γράφημα εθνικότητας πελατών των ταξιδιωτικών γραφείων.

Συχνότητα δρομολογίων προς Δελφούς:

31 απαντήσεις

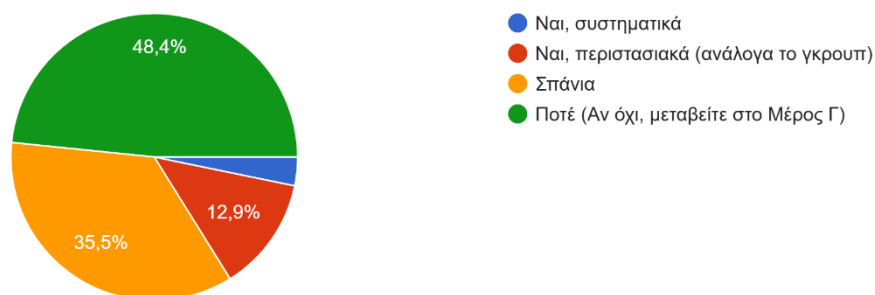
Εικόνα 7: Γράφημα συχνότητας δρομολογίων προς τους Δελφούς.

Στο «Μέρος Β» του ερωτηματολογίου, η δομική απαξίωση της Θήβας αποκαλύπτεται με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο στη συχνότητα της στάσης: το 48,4% των γραφείων δηλώνει ότι «Ποτέ» δεν σταματά στην πόλη κατά την μετάβαση ή την επιστροφή από τους Δελφούς, το 35,5% σταματά «Σπάνια», ενώ θετικά στην περιστασιακή στάση απάντησε μόνο το 12,9% (Εικόνα 8). Εδώ, επιβεβαιώνεται ότι η Θήβα δεν αποτελεί έναν «άλλο τόπο» που μαγνητίζει τον περιηγητή, αλλά έναν «μη-τόπο» (non-place) που μεσολαβεί για την πρόσβαση στο ιερό των Δελφών. Ακόμα και στις περιπτώσεις στάσης, αυτή είναι λειτουργική και όχι πολιτισμική, καθώς το 82,3% των συμμετεχόντων ορίζει τη στάση ως ένα pit stop για καφέ, ανάπαυση ή γεύμα σε τοπικό εστιατόριο, το 35,3% επισκέπτεται το αρχαιολογικό μουσείο, ενώ η περιήγηση στον αστικό ιστό καταγράφει μηδενικό ποσοστό (0%) (Εικόνα 9). Στην ερώτηση σχετικά με το χρονικό διάστημα της στάσης, σχεδόν ομόφωνα ένα ποσοστό 75% απαντά ότι αφιερώνει 30-60 λεπτά στη Θήβα (Εικόνα

10). Αποκαλύπτεται λοιπόν μια «ιεραρχία του χώρου», όπου η Θήβα υποτάσσεται πλήρως στη δυναμική των Δελφών.

Σταματάτε στη Θήβα κατά τη μετάβαση ή την επιστροφή από τους Δελφούς;

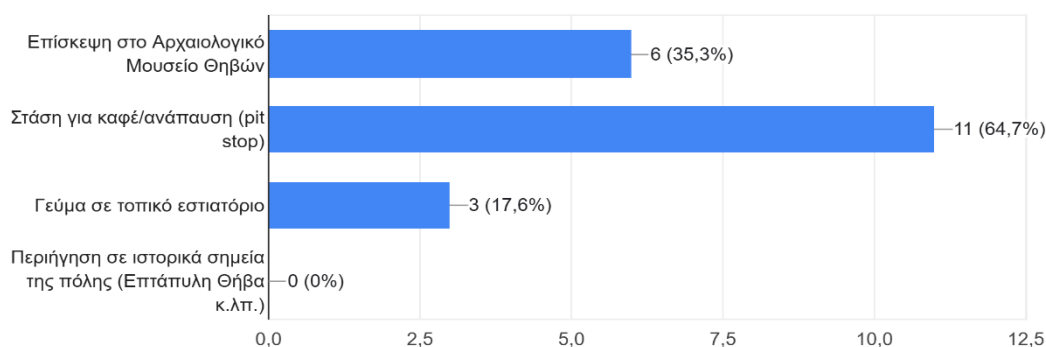
31 απαντήσεις

Εικόνα 8: Γράφημα συχνότητας στάσης στη Θήβα.

Ποιος είναι ο κύριος σκοπός της στάσης;

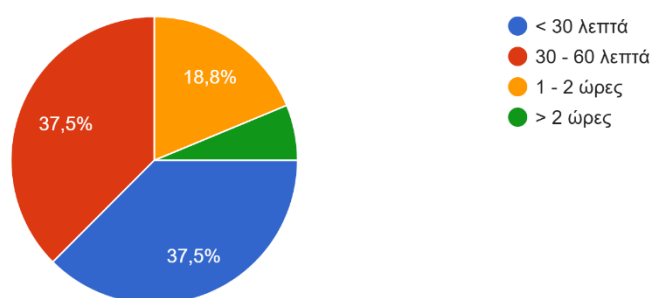
17 απαντήσεις

Εικόνα 9: Γράφημα σκοπού στάσης στη Θήβα.

Ποια είναι η μέση διάρκεια της στάσης σας στη Θήβα;

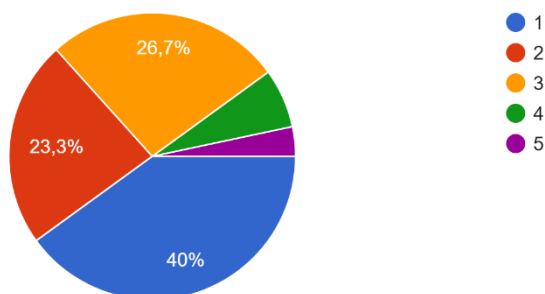
16 απαντήσεις

Εικόνα 10: Γράφημα μέσης διάρκειας στάσης στη Θήβα.

Στο «Μέρος Γ» του ερωτηματολογίου, ως τελευταίο κομμάτι αυτής της έρευνας, εξετάσαμε την αξιολόγηση και τις προοπτικές της Θήβας στα μάτια των ανθρώπων του τουρισμού. Η αξιολόγηση της σημασίας της πόλης σφραγίζει το επιχείρημα της απαξίωσης, με το 63,3% των πρακτόρων να τη βαθμολογεί με 1 ή 2 (με άριστα το 5) (Εικόνα 11). Η προτίμηση για «Συνδυαστικά πακέτα εισιτηρίων» (65,5%) (Εικόνα 12) αναδεικνύει τη Θήβα ως έναν «συμπληρωματικό» πόλο, που αναζητά ορατότητα μέσω της προσκόλλησης στην αίγλη των Δελφών, παραδεχόμενη την αδυναμία της να λειτουργήσει ως αυτόνομη ετεροτοπία. Παράλληλα, ως το κυριότερο εμπόδιο επισκεψιμότητας διατυπώθηκε η «Χαμηλή ζήτηση από τους πελάτες» (67,7%) (Εικόνα 13), όπου αποδεικνύει ότι ο θηβαϊκός μύθος έχει αποσυνδεθεί πλήρως από τον υλικό του χώρο.

Πόσο σημαντική θεωρείτε τη Θήβα ως μέρος της συνολικής «εμπειρίας» του ταξιδιώτη προς τους Δελφούς;
30 απαντήσεις

Εικόνα 11: Γράφημα σχετικά με την σημαντικότητα της Θήβας.

Τι θα σας παρακινούσε να αυξήσετε τις στάσεις στη Θήβα;
29 απαντήσεις

Εικόνα 12: Γράφημα σχετικά με την αύξηση στάσεων στη Θήβα.

Ποιο είναι το κυριότερο εμπόδιο που σας αποτρέπει από το να σταματήσετε;

31 απαντήσεις

Εικόνα 13: Γράφημα σχετικά με το κυριότερο εμπόδιο στάσης στη Θήβα.

Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι ακόμα και σε δείγματα από περιοχές που δεν βρίσκονται στον άμεσο οδικό άξονα μετάβασης (όπως η Θεσσαλονίκη ή η γειτονική Λιβαδειά), η Θήβα παραμένει τουριστικά αμέτοχη. Αυτό αποδεικνύει ότι η απαξίωσή της δεν είναι μόνο ζήτημα οδικής εγγύτητας, αλλά ζήτημα συμβολικής απουσίας από το εθνικό και διεθνές τουριστικό φαντασιακό.

4.3 Περιορισμοί και Ερευνητικές Προκλήσεις

Η συλλογή των πρωτογενών δεδομένων αποτέλεσε μια ιδιαίτερα επίπονη διαδικασία, η οποία εξελίχθηκε σε πολλαπλά στάδια, αποκαλύπτοντας την εγγενή δυσκολία προσέγγισης του τουριστικού κλάδου. Αρχικά, η ψηφιακή διανομή του ερωτηματολογίου μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας σε 160 ταξιδιωτικά γραφεία απέδωσε ελάχιστη ανταπόκριση. Στο πλαίσιο της προσπάθειας για ενίσχυση του δείγματος, ακολούθησε κύκλος τηλεφωνικών επικοινωνιών, κατά τον οποίο η στάση των επαγγελματιών υπήρξε στην πλειονότητά της επιφυλακτική ή και αρνητική. Πολλοί εξέφρασαν ενόχληση για την παρέμβαση στον εργασιακό τους χρόνο, επικαλούμενοι φόρτο εργασίας, ενώ άλλοι ζητούσαν επίμονες διευκρινίσεις για την ταυτότητα και τον σκοπό της έρευνας, αντιμετωπίζοντας τη διαδικασία με καχυποψία. Παρά την αποστολή υπενθυμιστικών μηνυμάτων (reminder emails), η συμμετοχή παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα, καθιστώντας επιβεβλημένη την επιτόπια έρευνα.

Η μετάβαση στον αρχαιολογικό χώρο των Δελφών για την διά ζώσης συλλογή δεδομένων μέσω Barcode/QR Code αποκάλυψε την πλέον έντονη ερευνητική πρόκληση. Παρά το γεγονός ότι πολλοί οδηγοί τουριστικών λεωφορείων φαίνονταν να διαθέτουν «νεκρό χρόνο» κατά την αναμονή των γκρουπ, η απροθυμία τους να συνεργαστούν υπήρξε παροιμιώδης. Καταγράφηκαν περιστατικά όπου επαγγελματίες αγνόησαν επιδεικτικά την ερευνητική προσέγγιση, αποφεύγοντας οποιαδήποτε αλληλεπίδραση, ενώ η συμπεριφορά αυτή δυσχέρανε τη συγκέντρωση των απαντήσεων.

Παρά το κλίμα επιφυλακτικότητας, τις επανειλημμένες αρνήσεις και τις αντικειμενικές δυσκολίες προσέγγισης του πεδίου, η επιμονή στην προσωπική επαφή και η μεθοδική χρήση των ψηφιακών εργαλείων απέδωσαν καρπούς. Η συγκέντρωση των 31 στοχευμένων ερωτηματολογίων (20%) μπορεί φαινομενικά να μην αποτελεί μια στατιστική επιτυχία, αλλά αναγνωρίζεται ως μια ουσιαστική κατάκτηση. Η ολοκλήρωση της συλλογής των δεδομένων επιβεβαιώνει ότι, ακόμη και σε ένα δύσκολο και ερμητικά κλειστό περιβάλλον, η ερευνητική επιμονή μπορεί να αναδείξει τις αθέατες πτυχές της πραγματικότητας, προσφέροντας στην παρούσα εργασία αναγκαίο εμπειρικό βάθος για την επαλήθευση των θεωρητικών της αναζητήσεων.

Επίλογος

Ολοκληρώνοντας την παρούσα μελέτη, καθίσταται σαφές ότι η διαχείριση της ιστορικής μνήμης στον ελλαδικό χώρο δεν αποτελεί μια ουδέτερη διαδικασία, αλλά μια δυναμική πράξη χωρικής και πολιτικής σκηνοθεσίας. Η σύγκριση ανάμεσα στους Δελφούς και τη Θήβα ανέδειξε τη χαοτική απόσταση που χωρίζει το «ιερό» από το «σιωπηλό», επιβεβαιώνοντας ότι η επιβίωση του μύθου και της ιστορίας εξαρτάται άμεσα από τη χωρική τους συγκρότηση ως ετεροτοπία.

Μέσα από το πρίσμα του Foucault, είδαμε πώς οι Δελφοί κατάφεραν να θωρακιστούν ως μια προστατευμένη ετεροχρονία, προσφέροντας στον επισκέπτη την αποζημίωση ενός ιδανικού παρελθόντος. Αντίθετα, η Θήβα, εγκλωβισμένη στην αδιάλειπτη ιστορική της συνέχεια και την αστική διάχυση, προσέφερε το παράδειγμα μιας «μη-ετεροτοπίας», όπου το παρελθόν αυτοαναλώνεται για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του παρόντος. Όπως καταδεικνύεται, η αρχαιότητα επιστρατεύεται ως βιοπολιτικό εργαλείο: οι Δελφοί επιλέχθηκαν για να ενσαρκώσουν το φωτεινό οραματικό πρόγραμμα της εθνικής μας ταυτότητας, ενώ η Θήβα παρέμεινε μια «σιωπηλή» υπενθύμιση της πολυπλοκότητας που η τουριστική βιομηχανία προτιμά να προσπερνά.

Η εμπειρική έρευνα που διενεργήθηκε μέσω του ερωτηματολογίου επικύρωσε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο αυτές τις θεωρητικές παραδοχές. Η υποβάθμιση της Θήβας σε έναν απλό ενδιάμεσο σταθμό και η πίεση χρόνου προς όφελος του δελφικού τοπίου, αποδεικνύουν ότι στον σύγχρονο πολιτισμικό χάρτη, η ιστορική αξία δεν αρκεί αν δεν συνοδεύεται από τη θεαματικότητα του χώρου.

Σε τελική ανάλυση, η εργασία αυτή αναδεικνύει την ανάγκη για έναν επαναπροσδιορισμό της πολιτισμικής μας στρατηγικής. Αν η Θήβα ή άλλες αντίστοιχες περιοχές, επιθυμούν να διεκδικήσουν τη θέση τους στο τουριστικό φαντασιακό, οφείλουν, με βάση τα παρόντα δεδομένα, να βρουν τον τρόπο να κατασκευάσουν τη δική τους ετερότητα, μετατρέποντας τη σιωπή τους σε ένα αφήγημα ορατό και προσβάσιμο. Η διαχείριση της ελληνικής αρχαιότητας παραμένει μια διαρκής πρόκληση: μια προσπάθεια της ιστορικής μνήμης να αποδεσμευτεί από τον ασφυκτικό σύγχρονο αστικό ιστό και να αναδειχθεί σε έναν ζωντανό συνομιλητή της σύγχρονης πραγματικότητας.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Cartledge, P. (2024). *Θήβα: Η ξεχασμένη πόλη της αρχαίας Ελλάδας*. (Γ. Μπλάνας, Μετ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ψυχογιός.

Herzfeld, M. (1998). *Η ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη: Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*. (Ρ. Αστρινάκη, Μετ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Herzfeld, M. (2005). *Πάλι δικά μας: Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Simmel, G., Ritter, J., Gombich, E. H. (2004). *Το τοπίο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός.

Ανδρόνικος, Μ. (2009). *Δελφοί*. Εκδοτική Αθηνών.

Αραβαντινός, Β. (2014). «Το αρχαιολογικό έργο στη Θήβα: οι άνθρωποι και τα αρχαία». Στο Β. Αραβαντινός & Ε. Κούντουρη (Επιμ.), *100 Χρόνια Αρχαιολογικού Έργου στη Θήβα: Οι πρωτεργάτες των ερευνών και οι συνεχιστές τους*. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων.

Αραβαντινός, Β. Λ. (2010). *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών*. Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση.

Βλάχος, Α. (2015). «Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του βήματα: Τόποι, τοπία, και εθνικός εαυτός». Στο Αίσωπος Γ. (επιμ). *Τοπία Τουρισμού. Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*. Αθήνα: Δομές.

Γιαλούρη, Ε. (2012). *Υλικός πολιτισμός. Η ανθρωπολογία στη χώρα των πραγμάτων*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Γιαλούρη, Ε. (2015). «Το παρόν του παρελθόντος: Κλασική αρχαιότητα και σύγχρονη Ελλάδα». Στο Αίσωπος Γ. (επιμ). *Τοπία Τουρισμού. Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*. Αθήνα: Δομές.

Επιμελητήριο Βοιωτίας. (2017). *Βοιωτία – Τόπος ιστορικός*. Επιμελητήριο Βοιωτίας.

Λεκάκης, Σ., Πάντζου, Ν. (2020) *Εισαγωγή στη Διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη.

Λεοντή, Άρτ. (1998). *Τοπογραφίες Ελληνισμού. Χαρτογραφώντας την πατρίδα*. Αθήνα: Scripta.

- Λιάκος, Α. (2007). *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία*; Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις
- Λιάκος, Α. (2017). «Τι είναι η μνήμη;». Στο Παπαδημητρίου, Ν., Αναγνωστόπουλος Α. (επιμ.). *Το παρελθόν στο παρόν. Μνήμη, Ιστορία και Αρχαιότητα στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Λουκάκη, Α., Πλάντζος, Δ. (2018). *Τέχνη- Χώρος- Όψεις Ανάπτυξης στην Ελλάδα της Κρίσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών.
- Μπονάρου, Χ. (2012). *Οπτικός πολιτισμός και τουρισμός: Αναπαραστάσεις της Ελλάδας στις τουριστικές καρτ ποστάλ*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μπούνια, Α., & Γκαζή, Α. (επιμ.). (2012). *Μουσεία και εκθέσεις: Θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Καλειδοσκόπιο.
- Πετράκος, Β. Χρ. (1987). *Η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. Η Ιστορία των 150 χρόνων της, 1837-1987*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.
- Πέτσας, Φ. Μ. (2013). *Δελφοί: τα Μνημεία και το Μουσείο*. Αθήνα: Εκδόσεις Κρήνη.
- Πλάντζος, Δ. (2014). *Οι αρχαιολογίες του κλασικού. Αναθεωρώντας τον εμπειρικό κανόνα*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Πλάντζος, Δ. (2016). *Το πρόσφατο μέλλον. Η κλασική αρχαιότητα ως βιοπολιτικό εργαλείο*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Πλάντζος, Δ. (2017). «Το παρελθόν ως τραυματική εμπειρία στο παρόν». ;». Στο Παπαδημητρίου, Ν., Αναγνωστόπουλος Α. (επιμ.). *Το παρελθόν στο παρόν. Μνήμη, Ιστορία και Αρχαιότητα στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Χαμηλάκης, Γ. (2007). *Το έθνος και τα ερείπια του: Αρχαιότητα, Αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Αγγλική Βιβλιογραφία

- Augé, M. (1995). *Non-places: Introduction to an anthropology of supermodernity* (J. Howe, Trans.). London: Verso.
- De Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Trans.). University of California Press.

- Hartzoulaki, K. (2019). Use and protection of archaeological sites in Greece: Policies and practices 1975–2018. *Heritage*, 2(1), 366–379.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans). Oxford: Blackwell.
- Loukaki, A. (1997). Whose Genius Loci?: Contrasting Interpretations of the “Sacred Rock of the Athenian Acropolis”, *Annals of the Association of American Geographers*, 87:2, 306–329.
- Loukaki, A. (2020). Desacralised Eleusis: Contemplating the impacts of non-restoration on a major classical and poetic locus. *Athens University Review of Archaeology (AURA)*, 3, 279–303.
- Loukaki, A. (2004). Greece: Ancient ruinous landscapes, aesthetic identity and issues of development. *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 30(1), 147–164.
- Loukaki, A. (2008). *Living Ruins, Value Conflicts*. Ashgate.
- Said, E. (1978). *Orientalism*, New York City: Pantheon Books.
- Urry, J. (2002). *The Tourist Gaze*, London: Thousand Oaks.

Διαδικτυακές Πηγές

- Foucault, M. (1986). Of other spaces: Utopias and heterotopias. *Diacritics*, 16(1), 22–27. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/464648?origin=crossref>
- Herzfeld, M. (2002). The Absent Presence: Discourses of Cryptocolonialism. *South Atlantic Quarterly*, 101(4), 899–926. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/236716368_The_Absent_Presence_Discourses_of_Crypto-Colonialism
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24. Ανακτήθηκε από: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf>
- On Parnassos. (χ.χ.). *Δελφοί*. Ανακτήθηκε από: <https://onparnassos.gr/proorismoι/delfoi/>

Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών. (χ.χ.). Πολιτιστικοί περίπατοι στη Θήβα. Υπουργείο Πολιτισμού. Ανακτήθηκε από: <https://www.mthv.gr/el/pera-apo-to-mouseio/peripatos-sti-thiba/>

Λυμπέρη, Α. (2014). Θήβα: οι τόποι των μύθων. *The Heritage Management Organization*. Ανακτήθηκε από: <https://heritagemanagement.org/thebes-the-places-of-the-myths/#:~:text=In%20Thebes%20you%20can%20find%20many%20places,found%20out%20to%20be%20his%20biological%20father.>

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (χ.χ.). Ιστορία των Δελφών. Ανακτήθηκε από: <https://delphi.culture.gr/arxaiologikos-xwros/istoria/>

Παράρτημα Α: «Ερωτηματολόγιο»

Η Θήβα ως Ενδιάμεσος Σταθμός στην Τουριστική Διαδρομή προς τους Δελφούς

Το παρόν ερωτηματολόγιο διεξάγεται στο πλαίσιο έρευνας για τη στρατηγική σημασία των ενδιάμεσων στάσεων σε δημοφιλείς πολιτιστικές διαδρομές. Οι απαντήσεις σας είναι ανώνυμες.

Μέρος Α: Γενικά Στοιχεία

1. Έδρα Ταξιδιωτικού Γραφείου: _____
2. Κύριος όγκος πελατών (Εθνικότητα): ☐ Έλληνες ☐ Αλλοδαποί (π.χ. Ευρωπαίοι, Αμερικανοί, Ασιάτες)
3. Συχνότηταδρομολογίων προς Δελφούς (ανά μήνα):
☐ 1-4 ☐ 5-10 ☐ 11-20 ☐ 20+

Μέρος Β: Η Στάση στη Θήβα

4. Σταματάτε στη Θήβα κατά τη μετάβαση ή την επιστροφή από τους Δελφούς;
☐ Ναι, συστηματικά
☐ Ναι, περιστασιακά (ανάλογα με το γκρουπ)
☐ Σπάνια
☐ Ποτέ (Αν όχι, μεταβείτε στην ερώτηση 7)
5. Ποιος είναι ο κύριος σκοπός της στάσης; (Επιλέξτε έως 2)
☐ Επίσκεψη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών
☐ Στάση για καφέ/ανάπαυση (pit stop)
☐ Γεύμα σε τοπικό εστιατόριο
☐ Περιήγηση σε ιστορικά σημεία της πόλης (Επτάπυλη Θήβα κ.λπ.)
6. Ποια είναι η μέση διάρκεια της στάσης σας στη Θήβα;
☐ < 30 λεπτά
☐ 30 - 60 λεπτά
☐ 1 - 2 ώρες
☐ > 2 ώρες

Μέρος Γ: Αξιολόγηση & Προοπτικές

7. Πόσο σημαντική θεωρείτε τη Θήβα ως μέρος της συνολικής «εμπειρίας» του ταξιδιώτη προς τους Δελφούς;

(1: Καθόλου σημαντική – 5: Εξαιρετικά σημαντική) 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

8. Τι θα σας παρακινούσε να αυξήσετε τις στάσεις στη Θήβα;

- ☐ Καλύτερη σήμανση και πρόσβαση λεωφορείων
- ☐ Συνδυαστικά πακέτα εισιτηρίων (π.χ. Μουσείο Θήβας & Δελφών)
- ☐ Περισσότερες επιλογές σε εστίαση υψηλής ποιότητας
- ☐ Δημιουργία οργανωμένων θεματικών περιπάτων

9. Ποιο είναι το κυριότερο εμπόδιο που σας αποτρέπει από το να σταματήσετε;

- ☐ Πίεση χρόνου για την άφιξη στους Δελφούς
- ☐ Έλλειψη επαρκούς πάρκινγκ για τουριστικά λεωφορεία
- ☐ Χαμηλή ζήτηση από τους ίδιους τους πελάτες

Ψηφιακή φόρμα ερωτηματολογίου: <https://forms.gle/SNehnFEfqKsaNyK6A>

Παράρτημα Β: «Φυλλάδιο Διανομής»

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Τουριστικές ροές & στάσεις στη διαδρομή προς Δελφούς

Αγαπητοί συνάδελφοι στον τουρισμό,
Ονομάζομαι **Σοφία Λούλου**, είμαι **Αρχαιολόγος** και μεταπτυχιακή φοιτήτρια του
Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ).
Στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας, μελετώ τις τουριστικές ροές και τις στάσεις
στη διαδρομή προς τους Δελφούς.

Παρακαλώ αφιερώστε **2-3 λεπτά** για να συμπληρώσετε το ανώνυμο ερωτηματολόγιο
σκανάροντας τον παρακάτω κώδικα:

Ευχαριστώ για τη συμμετοχή σας!

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.